

FILIP EJDUS
**MEĐUNARODNA BEZBEDNOST:
TEORIJE, SEKTORI I NIVOI**

FILIP EJDUS

~

MEĐUNARODNA
BEZBEDNOST:
TEORIJE, SEKTORI I NIVOI

Beogradski centar za bezbednosnu politiku

SADRŽAJ

Glava I Teorijski pristupi u studijama bezbednosti

~

1. Pojam bezbednosti

1.1 Uvod	17
1.2 Etimološko i istorijsko poreklo pojma bezbednosti.	18
1.3 Definicija i koncept bezbednosti	24
1.4 Pojam i klasifikacija izazova, rizika i pretnji bezbednosti	27
1.5 Percepcija bezbednosnih pretnji	29
1.6 Savremeni bezbednosni izazovi, rizici i pretnje bezbednosti	32
1.7 Zaključak	33

2. Razvoj studija bezbednosti

2.1 Uvod	38
2.2 Intelektualni temelji studija bezbednosti.	39
2.3 Strateške studije za vreme hladnog rata	43
2.4 Alternativne struje u studijama bezbednosti za vreme hladnog rata.	47
2.5 Studije bezbednosti nakon završetka hladnog rata	50
2.6 Pokretačke snage studija bezbednosti	52
2.7 Zaključak.	60

3. Tradicionalni pristupi u studijama bezbednosti

3.1 Uvod	63
3.2 Realizam	63

3.3 Liberalizam	73
3.4 Zaključak.	.81
4. Alternativni pristupi u studijama bezbednosti	
4.1 Uvod	83
4.2 Socijalni konstruktivizam	84
4.3 Kritičke teorije	86
4.4 Feministički pristupi	88
4.5 Poststrukturalizam	89
4.6 Zaključak	94
5. Kopenhaška škola studija bezbednosti	
5.1 Uvod	96
5.2 Teorija sekuritizacije	97
5.3 Sektorski pristup	105
5.4 Teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa	108
5.5 Zaključak.	110

Glava II Sektori bezbednosti

~

1. Vojna bezbednost

1.1 Uvod	114
1.2 Hladni rat i vojna bezbednost	114
1.3 Završetak hladnog rata i vojna bezbednost	.17
1.4 Dinamika sektora vojne bezbednosti	117
1.5 Rat: istorija, definicije i uzroci.	119
1.6 Vrste ratova	123
1.7 Međunarodno pravo oružanih sukoba	126
1.8 Proliferacija, razoružanje i kontrola naoružanja	128
1.9 Zaključak.	132

2. Politička bezbednost

2.1 Uvod	134
2.2 Politički sektor bezbednosti	135
2.3 Snaga države.	136
2.4 Političke pretnje bezbednosti	139
2.5 Terorizam	142
2.6 Zaključak	146

3. Ekonomska bezbednost	
3.1 Uvod	148
3.2 Značenja ekonomske bezbednosti	150
3.3 Ekonomski sektor bezbednosti	153
3.4 Ekonomske pretnje bezbednosti	157
3.4 Zaključak	163
4. Socijalna bezbednost	
4.1 Uvod	166
4.2 Socijalni sektor bezbednosti	167
4.3 Pretnje socijalnoj bezbednosti	175
4.4 Zaključak	179
5. Ekološka bezbednost	
5.1 Uvod	182
5.2 Sekuritizacija životne sredine	183
5.3 Ekološki sektor bezbednosti	186
5.4 Ekološke pretnje bezbednosti	190
5.5 Zaključak	

Glava III Nivoi analize u studijama bezbednosti

~

1. Nivoi analize	
1.1 Uvod	195
1.2 Problem akcije i strukture u društvenim naukama	196
1.3 Nivoi analize u studijama bezbednosti	197
1.4. Zaključak	200
2. Ljudska bezbednost	
2.1 Uvod	203
2.2. Istorijat odnosa državne i ljudske bezbednosti	204
2.3 Koncept ljudske bezbednosti	206
2.4 Kritika ljudske bezbednosti	212
2.5 Zaključak	214
3. Nacionalna bezbednost	
3.1 Uvod...	218

3.2	Koncept nacionalne bezbednosti	219
3.3	Nacionalna bezbednost, nacionalni interesi i nacionalni identitet	222
3.4	Moć, snaga i nacionalna bezbednost	239
3.5	Nacionalna i međunarodna bezbednost	234
3.6	Zaključak.	236
4.	Regionalna bezbednost	
4.1	Uvod	239
4.2	Region i studije bezbednosti.	240
4.3	Regionalne bezbednosne organizacije	243
4.4	Evropska bezbednosna arhitektura	246
4.5	Zaključak.	248
5.	Globalna bezbednost	
5.1	Uvod	252
5.2	Međunarodni sistem i bezbednost	253
5.3	Globalizacija i međunarodna bezbednost	258
5.4	Zaključak.	264
	<i>Indeks.</i>	

UVOD

Pisanje ove knjige započeo sam 2009. godine, kada sam počeo da pišem doktorat na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Beogradu, ali i da radim u ovoj ustanovi kao asistent profesora Miroslava Hadžića na predmetima iz oblasti studija bezbednosti. Ono što je bilo namenjeno internoj upotrebi i radu sa studentima, početkom 2010. godine pretvaram u knjigu, zahvaljujući finansijskoj podršci Ambasade Kraljevine Norveške u Beogradu. Stoga i ne treba da čudi to što knjiga *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi* gotovo u stopu prati nastavni plan i program na predmetu Nauka o bezbednosti, koji pohađaju studenti četvrte godine Međunarodnog smera. Osim sadržinom, trudio sam se da knjigu i formom prilagodim udžbeničkim standardima i potrebama studenata kako bi, nadam se, na zanimljiv način bili upoznati sa akademskom literaturom iz oblasti studija bezbednosti. Knjiga predstavlja, pre svega, kritički pregled akademske literature iz ove oblasti, koja je u poslednjih nekoliko decenija doživela ekspanziju.

Ipak, nijedan pregled literature, koliko god on bio kritički i obuhvatno napisan, ne može biti potpuno objektivan i kompletan. Postoji mnogo načina da se ovakva knjiga napiše. Studije bezbednosti, kao uostalom i širi korpus političkih i društvenih nauka, suštinski se razlikuju od egzaktnih prirodnih nauka. Tačnije, za razliku od matematike ili fizike, u kojima se teorijske hipoteze precizno i kvantitativno izražavaju i empirijski proveravaju, u političkim naukama i međunarodnim odnosima to nije uvek slučaj. Samim tim, u ovim društvenim disciplinama postoji mnogo veći prostor za paralelno postojanje

podjednako validnih interpretacija. Kako će činjenice biti odabrane, objašnjene i shvaćene opet zavisi od konteksta u kojima istraživači rade, kao i od njihovih ličnih sklonosti, vrednosti, iskustava ili interesa. Treba, stoga, na početku jasno reći da pristup koji sam odabrao nije ni jedini mogući ni najbolji od svih. Ova knjiga predstavlja samo jednu moguću selekciju i interpretaciju tekstova za koje sam smatrao da su nezaobilazni u studijama bezbednosti. Izbor tekstova sam vršio na osnovu mnoštva više ili manje svesnih ličnih sklonosti, sposobnosti, ograničenja i intelektualnih uticaja kojima sam bio izložen tokom proteklih godina.

Jedan od tih snažnih uticaja na mene, koji svakako odmah pada u oči, izvršila je literatura objavljena na engleskom jeziku. Međutim, razlog zbog kog sam izabrao da se oslonim prevashodno na akademsku literaturu objavljenu na engleskom jeziku ne proizlazi samo iz činjenice da taj strani jezik najbolje poznajem ili pak iz toga što sam deo svog školovanja završio u Velikoj Britaniji. Mnogo značajniji razlog zbog kojeg sam napravio takav izbor, jeste činjenica da je engleski jezik zapravo glavni jezik nauke o međunarodnim odnosima, pa i studija bezbednosti, kao uostalom i mnogih drugih savremenih naučnih disciplina. To ne znači da na drugim jezicima nije objavljeno ništa kvalitetno i vredno pažnje, već samo da su ti doprinosi često ostajali na margini, jer su se zbog jezičke barijere retko kada utapali u glavne naučne tokove.

Disciplina studija bezbednosti je, kako primećuju Beri Buzan i Lene Hansen, „rođena kao anglo-američka disciplina zasnovana na zapadnoj koncepciji države“.^[1] S jedne strane, ovaj evropocentrizam je svakako ograničavao validnost studija bezbednosti u onim nezapadnim delovima sveta gde je zapadna koncepcija države nametnuta spolja ili gde se u praksi nije konsolidovala. S druge strane, suverena država i jeste nastala u Evropi odakle se proširila u ostatak sveta.^[2] Osim toga, tokom proteklih dvesta godina zapadni međunarodni poredak zasnivao se najpre na hegemoniji Velike Britanije u 19. veku, a zatim i na hegemoniji Sjedinjenih Američkih Država u 20. veku. Stoga i ne treba da čudi to što je engleski jezik postao *lingua franca* ne samo prakse, već i nauke o međunarodnim odnosima kao i studija bezbednosti.

Primeru radi, među 78 međunarodnih naučnih časopisa koji su u periodu od 1981. do 2010. godine bili najuticajniji u ovoj naučnoj

---

[1] Buzan and Hansen, 2010, 19.

[2] Bull and Watson, 1984.

disciplini, samo četiri ne izlaze na engleskom jeziku i oni se nalaze na samom dnu rang-liste koju objavljuje ugledni *Thomson Reuters*.^[3] Časopisi koji izlaze na ostalim jezicima, među kojima je i srpski jezik, veoma malo utiču na nauku o međunarodnim odnosima i studije bezbednosti ako uopšte i imaju nekakav uticaj.^[4] Čak su i nedavni pokušaji sistematskog mapiranja „nezapadnih“ doprinosa ovoj nauci došli sa engleskog govornog područja.^[5] Kada se sve navedeno uzme u obzir, nadam se da moja usmerenost ka izvorima prevashodno objavljenim na engleskom jeziku postaje razumljivija.

Ova knjiga podeljena je analitički na tri celine: teorije bezbednosti, sektori bezbednosti i nivoi analize bezbednosti. Ovakav pristup ima prednost zato što jednu izuzetno kompleksnu oblast analitički razbija na koherentne celine, koje su u studijama bezbednosti opšteprihvaćene kao relativno zasebne. To studentima omogućava da analizu međunarodne bezbednosti organizuju *saznajno* (teorije) *vertikalno* (sektori) i *horizontalno* (nivoi). Međutim, ovakav pristup ima i svoje nedostatke. Najpre, o pojedinim temama se u knjizi raspravlja više puta iz različitih uglova, kao na primer o nacionalnoj bezbednosti. Takođe, usvajanje ovakvog analitičkog pristupa dovelo je do toga da se neke teme možda zapostave, poput nuklearnog oružja, međunarodnih mirovnih operacija ili privatnih vojnih kompanija. Konačno, ovakav pristup podrazumeva to da su čitaoci već upoznati sa osnovama političkih nauka i međunarodnih odnosa, bez kojih razumevanje međunarodne bezbednosti nije moguće. Zbog toga je izostalo temeljno raspravljanje o nekim osnovnim pojmovima kao što su vlast, država, suverenost, razvnoteža snaga, ali i o opštepoznatim istorijskim događajima

---

[3] To su *Internasjonal Politikk* (norveški) na 78. mestu, *Internationale Politik* (nemački) na 77. mestu, *Revista de Derecho Comunitario Europeo* (španski) na 76. mestu i *Uluslararası İlişkiler* (turski) na 68. mestu. Činjenica da ostali visoko rangirani časopisi izlaze na engleskom jeziku nikako ne znači da se preostali međunarodni časopisi objavljuju isključivo u državama u kojima je engleski zvanični jezik, a još manje to da u njima objavljuju samo istraživači kojima je engleski maternji jezik. Podaci o rangiranju časopisa iz oblasti međunarodnih odnosa u *Journal Citation Report* 1981–2010. Izvor: <www.kobson.nb.rs> (26. novembar 2011).

[4] Naučni časopisi koji se objavljuju u Republici Srbiji iz oblasti bezbednosti: *Bezbednost*, *Vojno delo*, *Nauka*, *bezbednost policija: žurnal za kriminalistiku*, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, *Godišnjak Fakulteta bezbednosti*, a iz oblasti međunarodnih odnosa: *Međunarodni problemi*, *Međunarodna politika*, *Review of International Affairs*, *Evropsko zakonodavstvo* i dr. Podaci su za 2010. godinu. Izvor: <<http://www.mpn.gov.rs/nauka/page.php?page=240>> (26. novembar 2011).

[5] Videti: Buzan and Acharya 2009; Tickner and Wæver 2009.

i procesima, kao što su svetski ratovi, globalizacija, evropske integracije, raspad Jugoslavije itd.

U odnosu na slične udžbenike studija bezbednosti koji postoje na engleskom jeziku, nastojao sam da u ovom postignem i dve dodatne vrednosti.^[6] Prvo, trudio sam se da sadržaj prilagodim kontekstu u kome se nalaze Srbija i region Jugoistočne Evrope na početku 21. veka. Tačnije, namera mi je bila da, kada god je to bilo moguće, dominantne teorije i koncepte studija bezbednosti ilustrujem primerima iz nacionalne, regionalne i evropske bezbednosti, kao i primerima iz oblasti popularne kulture koji će, nadam se, čitaocima biti bliski i razumljivi. Drugo, trudio sam se da u knjizi sadržaj maskimalno prilagodim njegovoj didaktičkoj nameni. Ključne koncepte ili zanimljive primere sam izvukao u posebne odeljke (antrfilee), a svako poglavlje sam završio pitanjima koja podstiču na raspravu, predlozima za izradu studija slučaja, kao i uputstvima o tekstovima i filmovima koji ilustruju datu materiju.

Konačno, želim da zahvalim koleginicama i kolegama koji su mi na različite načine pomagali da završim ovaj rad. Najpre, profesoru Miroslavu Hadžiću, koji mi je pružao neprekidnu i bezrezervnu intelektualnu i profesionalnu podršku, bez koje ovaj projekat ne bih mogao završim. Zatim, zahvaljujem se Draganu Živojinoviću, Nikoli Vujinoviću, Marku Kovačeviću, Denisu Ćoragiću, Dejana Dimitrijević, Svetlani Đurđević Lukić i Ivanu Stanojeviću, koji su pročitali ranije verzije ovoga teksta, delom ili u celosti, i dali mi izuzetno korisne komentare i predloge kako da ga unapredim. Iver Nojman sa Norveškog instituta za međunarodne poslove (NUPI) pomogao mi je da bolje razumem koliko je za studije bezbednosti relevantan ne samo „jezički obrt“, nego i relativno skorije „okretanja praksama“ u nauci o međunarodnim odnosima. Koleginicama i kolegama iz Beogradskog centra za bezbednosnu politiku dugujem zahvalnost za mnoge ideje, koje sam svesno ili nesvesno preuzeo od njih tokom svih godina uspešne saradnje. Takođe zahvaljujem Folksvagen fondaciji koja mi je omogućila da kao gostujući istraživač provedem šest meseci u Institutu za istraživanje mira u Frankfurtu (PRIF). Zahvaljujući pre svega Sabini Manic, imao sam savršene uslove za rad kako na doktorskoj disertaciji, tako i na ovoj knjizi. Želim da naglasim da objavljivanje ove knjige ne bi bilo moguće ni bez finansijske pomoći Ambasade Kraljevine Norveške u Beogradu, koja je imala puno razumevanje za višestruka po-

---

[6] Tokom proteklih nekoliko godina objavljeno je nekoliko veoma kvalitetnih udžbenika iz studija bezbednosti, kao što su, na primer, Hough 2004, Williams 2008, Cavely and Maurer 2010.

meranja završnih rokova. Ovaj tekst je takođe rezultat rada na projektu „Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu“ (179076) koji se realizuje u okviru Fakulteta političkih nauka, Univerziteta u Beogradu, a finansira ga Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije. Zahvaljujem i recenzentima, uvaženim profesorima Vojinu Dimitrijeviću i Siniši Tataloviću, koji su mi svojim kritičkim i temeljnim čitanjem ranijeg rukopisa pomogli da jasnije sagledam neke njegove nedostatke i da ih, nadam se, prevaziđem u ovoj konačnoj verziji. Napokon, želim da zahvalim i studentima Fakulteta političkih nauka koji su me inspirisali i motivisali da se u pisanje ove knjige uopšte upustim. Nadam se da će knjiga biti zanimljiva i studentima drugih fakulteta kao i svim ostalim istraživačima koje zanimaju savremeni teorijski aspekti međunarodne bezbednosti. Za sve eventualne greške, zablude i nedostatke ovog dela samo sam ja odgovoran.

GLAVA I

TEORIJSKI PRISTUPI U STUDIJAMA BEZBEDNOSTI

.....

1. POJAM BEZBEDNOSTI

Sadržaj:

- 1.1 Uvod
  - 1.2 Etimološko i istorijsko poreklo pojma bezbednosti
  - 1.3 Definicija i koncept bezbednosti
  - 1.4 Sektori bezbednosti
  - 1.5 Pojam i klasifikacija izazova, rizika i pretnji bezbednosti
  - 1.6 Percepcija izazova, rizika i pretnji bezbednosti
  - 1.7 Savremeni bezbednosni izazovi, rizici i pretnje bezbednosti
  - 1.8 Zaključak
-

1.1 UVOD

Danas je reč *bezbednost*, u gotovo svim jezicima i kulturama, ušla u upotrebu u velikom broju veoma različitih društvenih oblasti, kao što su politika, zdravstvo, informatika, ekologija, sport, psihologija, ekonomija i finansije, arhitektura itd. O njenom izuzetno velikom značaju i rasprostranjenosti najbolje govori činjenica da je ona na internetu zastupljenija od reči bog, mir, rat ili politika.^[7] U političkom diskursu bezbednost zauzima posebno, možda čak i centralno mesto. Oni koji odlučuju u politici, kada žele da istaknu egzistencijalni značaj nekog problema i tako ga stave na vrh dnevnog reda, kažu da je on značajan za nacionalnu, regionalnu ili

---

[7] Pretraga je izvršena na engleskom jeziku u pretraživaču Google, 3. oktobra 2011. godine. Rezultati o broju pojavljivanja ovih reči na mreži su: bezbednost (2,410 miliona puta), bog (oko 289 miliona), mir (840 miliona), rat (509 miliona) i politika (909 miliona).

globalnu bezbednost. Isto tako, u političkim naukama, a posebno u nauci o međunarodnim odnosima, bezbednost predstavlja jedan od ključnih koncepata. U narednom delu teksta najpre će se analizirati etimološko i istorijsko poreklo reči bezbednost. Nakon toga, biće razmatrane neke postojeće definicije bezbednosti, kao i diskusije o konceptu bezbednosti. U poslednja tri dela, biće razmatrani pojam, percepcija i oblici savremenih izazova, rizika i pretnji bezbednosti.

1.2 ETIMOLOŠKO I ISTORIJSKO POREKLO POJMA BEZBEDNOSTI

Reč *bezbednost* nastala je od predloga *bez* (nepostojanje, odsustvo) i imenice *beda* (veliko siromaštvo, položaj koji izaziva prezir, nevolja, nesreća, zlo) i predstavlja stanje onoga koji je osiguran od opasnosti, zaštićen, siguran, bezopasan. Pored reči *bezbednost*, u srpskom jeziku je u upotrebi još i reč *sigurnost* koja etimološki potiče od latinske imenice *sēcūrītas, ātis f.* (mir duha, bezbrižnost, sigurnost, bezopasnost) i prideva *sēcūrus* (bez brige, bezbrižan, bez bojazni, koji se ne boji nikakve opasnosti). Iako se u srpskom jeziku ove dve reči u svakodnevnoj upotrebi često koriste kao sinonimi, moguće je pretpostaviti da je sigurnost širi pojam od bezbednosti, zato što osim odsustva opasnosti obuhvata i izvesnost, samopouzdanje, pa i lakomislenost.

Reč *bezbednost* (lat. *sēcūrītas, ātis f.*) u upotrebu su u prvom veku pre naše ere uveli epikurejci, posebno pesnik Lukrecije, stoici i rimski državnik Ciceron, podrazumevajući pod tim filozofsko i psihološko stanje uma, odnosno subjektivno osećanje odsustva tuge i brige.^[8] Budući da je za njih reč *bezbednost*, odnosno odsustvo brige, predstavljala negaciju, Rimljanima bi verovatno savremena reč *nebezbednost* zvučala kao pleonazam.^[9] Od perioda vladavine rimskog imperatora Avgusta (1. vek naše ere), kao i tokom srednjeg veka, pojam *bezbednosti* upotrebljavan je u političkom smislu i dovođen u vezu sa pojmovima mira (lat. *pax Romana, pax christiana*), slobode (lat. *libertas*) i postojanosti, odnosno postojanosti vlasti (lat. *securitas Augusti*). U rimskoj mitologiji oličenje *bezbednosti* bilo je žensko božanstvo *Securitas*. Raspad Rimske imperije doveo je do feudalizacije političkog života i do decentralizacije moći u Evropi. U duhovnom pogledu, najvišu vlast je posedovala crkva,

---

[8] Brauch, 2005, 6.

[9] Wæver, 2004, 54.

Slika 1: Dinar iz doba Marka Opelija Makrina (217–218)

a u političkom pogledu, to je nastojalo da postigne Sveto rimsko carstvo. Pored sukoba sa papstvom, carstvo je moralo da se nosi sa brojnim i sve moćnijim kraljevima i njihovim vazalima.^[10] Reformacija je dovela u pitanje vrhovnu duhovnu vlast crkve, što je intenziviralo bezbednosnu dilemu na svim nivoima, od pojedinca pa sve do papstva. Počev od 16. veka, pojam bezbednosti vezuje se za javnu bezbednost (lat. *securitas publica*), koja se odnosila na zaštitu podanika u miru, kao i na podršku podanika vladaru tokom rata. Verski građanski ratovi koji su u prvoj polovini 17. veka besneli Evropom iznedrili su ideju o tome da o bezbednosti pojedinca može brinuti samo suverena država.

Od Vestfalskog mira sklopljenog 1648. godine pa nadalje, suverene države postaju najmoćniji akteri u međunarodnom sistemu, koji jedini poseduju monopol nad legitimnom primenom fizičke sile i koji ne priznaju nikakav viši politički autoritet.^[11] Bezbednost je tako postala primarna funkcija suverene državne vlasti. Međutim, reč bezbednost se u 17. veku i dalje odnosila pre svega na pojedince. Na taj način je bezbednost shvatao i Tomas Hobs u delu *Levijatan* objavljenom prvi put 1651. godine.^[12] Kod njega, kao i kod drugih mislilaca iz tog perioda,

---

[10] Prvi slučaj ograničavanja imperijalne vlasti bilo je priznanje pape Inoćentija III 1202. godine francuskom kralju, pokazavši mu da ne postoji politička vlast iznad njegove (lat. *rex imperator in regno suo*).

[11] Iako se 1648. godina često u nauci o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti uzima kao *annus mirabilis* nakon čega se iz temelja izmenio međunarodni sistem, mnogi smatraju da se radi samo o mitu ovih akademskih disciplina. Sklapanje Vetsfalskog mira je bio samo jedan važan korak u okviru dugotrajnog procesa transformacije od hijerarhijskog ka anarhičnom međunarodnom poretku koji je trajao vekovima. Videti: De Carvalho and Leira, 2011.

[12] Hobs, 1961.

ultimativni referentni objekat bezbednosti je pojedinac.^[13] Pošto u prirodnom stanju pojedinci žive u stalnom ratu sviju protiv svih i nisu u mogućnosti da osiguraju svoju ličnu bezbednost, oni sklapaju društveni ugovor i osnivaju državnu vlast. U narednom periodu se pojam bezbednosti sve više vezuje za pojam suverene državne vlasti, njenu unutrašnju i spoljnu zaštitu uz pomoć pre svega policije i vojske, ali i drugih političkih ustanova. Sa razvojem nacionalizma i nacionalnih država u 18. i 19. veku, bezbednost države postaje bezbednost nacionalne države. Zaključno sa Prvim svetskim ratom, uspostavljanje države kao centralnog referentnog objekta identiteta i bezbednosti bilo je kompletno.^[14]

Nakon završetka Prvog svetskog rata, osnivanjem Društva naroda napravljeni su prvi ozbiljni pokušaji da se ideja o kolektivnoj bezbednosti sprovede u praksi, a dolazi i do razvijanja posebne naučne discipline koja izučava međunarodne odnose.^[15] Tokom međuratnog perioda, reč bezbednost prvi put ulazi u međunarodnopolitički rečnik. Već u prvoj rečenici Pakta Društva naroda piše kako „visoke strane ugovornice, u cilju promovisanja međunarodne saradnje i osiguravanja mira i bezbednosti u svetu“ prihvataju obavezu da ne posežu za ratom već da saraduju i poštuju međunarodno pravo.^[16] Sintagmu „međunarodni mir i bezbednost“ koristile su tadašnje *status quo* države, pre svega Francuska i Velika Britanija, kako bi svoje nacionalne interese predstavile kao interese čitavog čovečanstva.^[17] Zbog toga, kako odlično primećuje Ole Vejver, uopšte ne čudi da je prvu kritiku

---

[13] Wæver, 2004, 55.

[14] MacFarlane and Khong, 2006.

[15] Još je Vestfalski sporazum zaključen 1648. godine sadržao elemente kolektivne bezbednosti. U članu 123. ovog sporazuma, koji je trebalo da uspostavi trajni i univerzalni mir u Evropi, piše kako su sve strane potpisnice obavezne da brane svaki član ovog sporazuma od bilo koga bez obzira na veru kao i da svoje međusobne sporove rešavaju isključivo mirnim putem i pravnim sredstvima. Prema članu 124, ukoliko jedna od država upotrebi silu, a strane u sporu u roku od tri godine nisu na miran način regulisale svoj spor, sve ostale potpisnice su dužne da priteknu u pomoć napadnutoj strani ako treba i oružanim putem. Međutim, ovi principi kolektivne bezbednosti nisu bili poštovani u međunarodnoj praksi koja je usledila, već je međunarodni poredak sve do 20. veka bio zasnovan na principu ravnoteže snaga. Sporazum je dostupan na:

<http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp > (4. decembra 2011).

[16] Tekst Pakta Društva naroda dostupan je na: <<http://www.ehl.icrc.org/images/resources/pdf/otherlanguages/Serbian/introduction.pdf> > (5. novembar 2011).

[17] Wæver, 2004, 56.

koncepta bezbednosti napisao upravo jedan Nemac tokom tridesetih godina 20. veka.^[18]

Međunarodna bezbednost, kao jedan od mnogih aspekata međunarodnih odnosa, dolazi u prvi plan nakon okončanja Drugog svetskog rata. U Povelji novoosnovane svetske organizacije verovatno je preuzeta sintagma o „međunarodnom miru i bezbednosti“ upravo iz Pakta Društva naroda. Međutim, za razliku od osnivača Društva naroda, koji su ignorisali ulogu moći u međunarodnim odnosima, osnivači OUN shvatili su bolje ulogu velikih sila u očuvanju međunarodne bezbednosti.^[19] Tako u članu 42 Povelje OUN, usvojene 1945. godine, piše:

Ako Savet bezbednosti smatra da mere predviđene u članu 41 ne odgovaraju ili se ispostavi da su nedovoljne, Savet može da preduzme akciju koja je potrebna radi održavanja ili uspostavljanja mira i bezbednosti u svetu vazduhoplovnim, pomorskim ili pešadijskim snagama.

Tokom prvih posleratnih godina, termin „nacionalna bezbednost“ ulazi na velika vrata u spoljnopolitički diskurs pre svega SAD, a zatim ubrzo i drugih zapadnih država. Postojala je opasnost da će izolacionistički orijentisana američka javnost doživeti održavanje visokog nivoa vojne mobilizacije u SAD nakon završetka Drugog svetskog rata kao pretnju po američke liberalne vrednosti. Nacionalna bezbednost je bila zgodan paravan da se nastanak vojno-industrijskog kompleksa, na koji će 1961. godine u svom pozdravnom govoru upozoriti i odlazeći predsednik Dvajt Ajzenhauer, predstavi kao interes čitave nacije.^[20] Već 1947. godine, u SAD je usvojen Zakon o nacionalnoj bezbednosti kojim su, između ostalog, osnovani Savet za nacionalnu bezbednost i CIA. Ubrzo će pojam nacionalne bezbednosti postati centralni deo spoljnopolitičkog rečnika i zapadnoevropskih saveznika SAD. Kako na univerzitetima tako i u istraživačkim institutima u Americi i Evropi, oblast bezbednosti počće pedesetih godina da se izučava sistematski u okviru strateških studija. Za razliku od Zapada, komunistički blok je umesto nacionalne bezbednosti mnogo više koristio pojam *mir*. U marksističko-lenjinističkoj ideologiji mir je igrao mnogo značajniju

---

[18] Emil Winkler, „Sécurité“ u *Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften., Philosophisch-historische Klasse*, Nr. 10. (Berlin: Akademie der Wissenschaften, in Kommission bei W. de Gruyter u. Co, 1939). Citirano prema: Wæver, 2004, 56.

[19] Kritiku međuratnog utopizma videti: Carr, 1939.

[20] Wæver, 2004, 56; Eisenhower, 1961.

ulogu nego pojam bezbednost koji se, na primer, u Lenjinovim delima ne pominje nijednom.^[21]

Krajem osamdesetih godina desile su se dve važne promene, koje su uticale na redefinisanje pojma bezbednost. Prvo, to je bila serija događaja, od kojih su najvažniji bili pad Berlinskog zida 1989, ujedinjenje Nemačke 1990. i urušavanje Sovjetskog Saveza 1991. godine. Ovi događaji podigli su „gvozdenu zavesu“ sa evropskog kontinenta i doveli do nestanka bipolarne strukture međunarodnih odnosa. Ideološki, politički i vojni rivalitet između dve supersile i njihovih blokova nestao je gotovo preko noći. Time je poprilično neočekivano i skoro „bez ispaljenog metka“ okončana jedna epoha u međunarodnim odnosima, koja se zvala hladni rat. Ovaj epohalni preokret potisnuo je u drugi plan strah od nuklearnog rata, ali i od konvencionalnih međudržavnih oružanih sukoba većih razmera. Na dnevni red međunarodne bezbednosti došle su nevojne pretnje, poput urušavanja država, unutrašnjih sukoba, terorizma i organizovanog kriminala. Za razliku od perioda hladnog rata, kada su mirovnjački diskurs koristili samo komunisti i pacifisti sa margine političkog života, nakon završetka hladnog rata ovaj diskurs sve više usvajaju i oni koji odlučuju na Zapadu. Ovo najbolje ilustruje govor predsednika Džordža Buša u martu 1991. godine, pomenuo je mir verovatno više puta nego što je to učinjeno u svim hladnoratovskim predsedničkim govorima zajedno.^[22]

Druga velika promena, koja se odrazila na shvatanje pojma bezbednost, jeste paradigmataska tranzicija u društvenim naukama od pozitivizma prema socijalnom konstruktivizmu. Materijalističke i racionalističke osnove na kojima se temelji pozitivizam, filozofska tradicija koju je utemeljio još francuski filozof i prvi sociolog Ogist Kont u 19. veku, bile su poljuljane. Osnovna konstruktivistička pretpostavka jeste da sva društvena stvarnost, pa tako i ona koja se tiče bezbednosti, ne predstavlja nekakvu objektivnu materijalnu datost, već plod društvene konstrukcije, na koju presudno utiču ideje, identiteti i vrednosti delatnika u društvu. Za socijalne konstruktiviste materijalnost nije relevantna sama po sebi; ono što je važno to su značenja koja materijalni svet ima za ljude. Zato je zadatak društvenih naučnika kao i istraživača međunarodne bezbednosti, da razumeju način na koji se ova značenja konstruišu, interpretiraju i menjaju.^[23]

---

[21] Wæver, 2004, 60.

[22] Wæver, 2004, 62.

[23] U modernoj sociologiji ovaj pristup je aktuelizovan 1966. godine objavljivanjem knjige *Socijalna konstrukcija stvarnosti* Pitera Bergera i Tomasa Lukmana (Berger

Završetak hladnog rata i paradigmatička promena u društvenim naukama doveli su do produbljenja i obogaćivanja koncepta bezbednosti. Koncept se *proširio*, sa čisto vojne na ostale dimenzije društva, poput politike, ekologije, ekonomije itd. Najslikovitiji primer predstavlja prvi poslehladnoratovski Strateški koncept NATO, usvojen u novembru 1991. godine. U njemu se ističe da su:

(...) za razliku od predominantnih pretnji iz prošlosti, preostali rizici po bezbednost Saveza multidimenzionalni i višesmerni (...) Danas je moguće izvesti zaključke iz činjenice da bezbednost i stabilnost imaju političke, ekonomske, socijalne i ekološke elemente, kao i nezaobilaznu odbrambenu dimenziju.^[24]

Antrfile 1: Strateški koncept NATO

Strateški koncept NATO predstavlja zvanični dokument NATO, kojim se opisuje strateško okruženje i definišu priroda, uloga i ciljevi saveza. Strateški koncept služi kao orijentir NATO i kao osnova za razradu ostalih doktrinarnih dokumenata. Od njegovog osnivanja 1949. godine, države članice NATO usvojile su sedam strateških konceptata, i to četiri tokom hladnog rata (1950, 1952, 1954, 1968) i tri nakon njegovog završetka (1991, 1999, 2010). Poslednji strateški koncept pod nazivom Novi strateški koncept: aktivan angažman moderna odbrana, države članice NATO usvojile su na samitu u Lisabonu, novembra 2010. godine.^[25]

Uporedo sa ovim promenama u percepciji strategijskog okruženja, deo akademske zajednice je, takođe, počeo postepeno da proširuje značenje koncepta bezbednosti sa vojnog na druge sektore, poput političkog, ekonomskog, socijalnog i ekološkog.^[26] Međutim, koncept

---

/Luckmann, 1966). Socijalni konstruktivizam je dospelo u nauku o međunarodnim odnosima zaslugom Nikolasa Onufa i Fridriha Kratočkila (Onuf, 1989; Kratočwil, 1989).

[24] NATO, 1991.

[25] NATO, 2010.

[26] Na engleskom jeziku se termin *societal security* koristi da bi se napravila razlika u odnosu na *social security* odnosno socijalnu sigurnost. Na srpskom jeziku bi se ovaj pojam mogao prevesti kao „društvena bezbednost“ čime bi se napravila dovoljna razlika u odnosu na socijalnu sigurnost. Ipak, autor ovoga teksta se odlučio za termin „socijalna

bezbednosti se takođe i *produbio*, napuštajući ideju da je država jedini referentni objekat bezbednosti, odnosno ono što je potrebno zaštititi. Tako počinju da se kao referentni objekti međunarodne bezbednosti pojavljuju pojedinci, društvene grupe, regioni ili čak sam međunarodni sistem (tzv. globalna bezbednost).

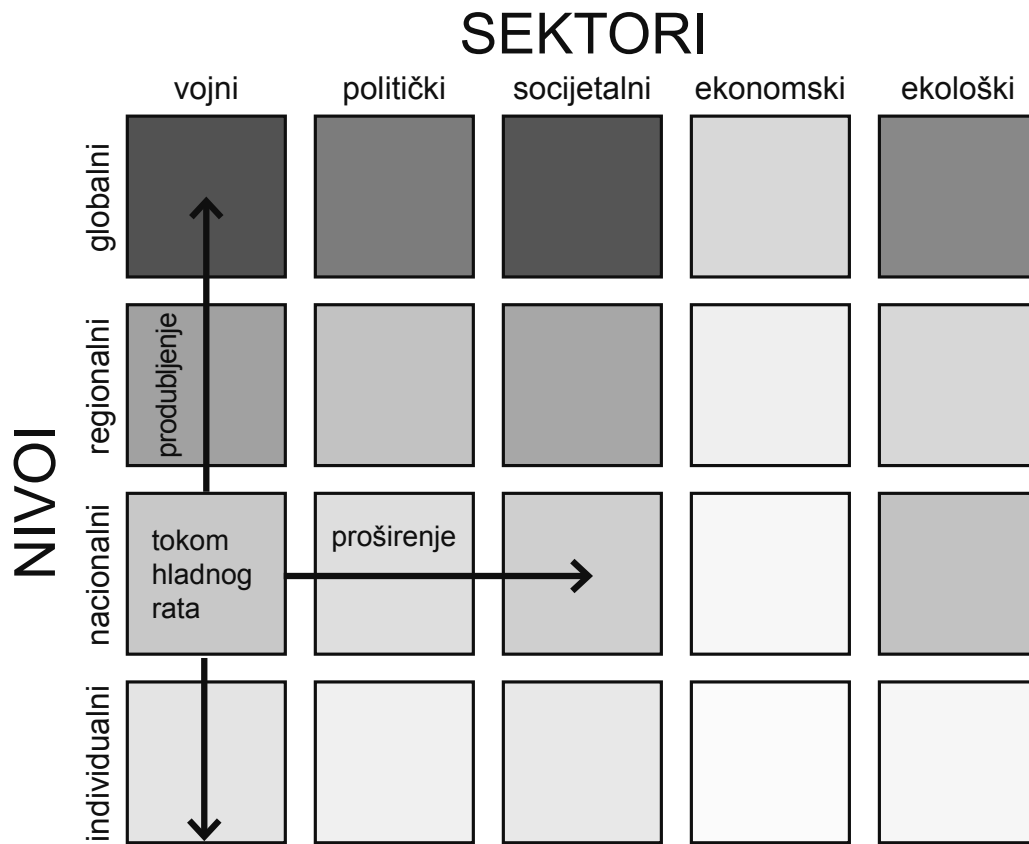
Osim toga, koncept se *i obogatio* oslanjanjem na uvide iz drugih naučnih disciplina. Strateške studije su dugo izbegavale oslanjanje na znanja razvijena unutar drugih humanističkih nauka. Njihov osnovni zadatak je bio da „rešavaju probleme“ kao i da se konkretno primenjuju u svetu međunarodne realpolitike. Ova je oblast tokom hladnog rata bila tretirana kao odveć „ozbiljna stvar“ da bi bila prepuštena sociolozima, filozofima, antropolozima i ostalim društvenim naučnicima.^[27] Sa popuštanjem globalnih tenzija krajem osamdesetih godina, studije bezbednosti postaju otvorenije za ostale društvene nauke, a posebno za kritičku društvenu teoriju koja nije bila zaokupljena „rešavanjem problema“ već njihovim kritičkim preispitivanjem.

Teroristički napadi od 11. septembra 2001. godine ponovo su preusmerili shvatanje bezbednosti. S jedne strane, intenzivirana je već postojeća posthladnoratovska tendencija, prema kojoj su u prvi plan počele da pristižu nevojne i nedržavne pretnje kao što je, na primer, terorizam. Pa ipak, dok je tokom devedesetih godina 20. veka ova tendencija posmatrana sa relativnim optimizmom, događaji od 11. septembra stvorili su novu sliku. Postalo je jasno da ove „nove pretnje“ predstavljaju ne samo veliki izazov za policijske i pravosudne organe pojedinih država već da mogu predstavljati veliku opasnost po međunarodni mir i bezbednost. Kao rezultat toga, mnoge države počele su ponovo da se oslanjaju na tradicionalna vojna sredstva u odbrani od ovih nevojnih pretnji. Uporedo s tim, relativno opadanje američke moći izazvano rastom ostalih, a posebno azijskih sila, pokrenulo je regionalne bezbednosne dinamike širom sveta, a zajedno s tim i novu trku u naoružanju.

---

bezbednost“ zbog činjenice da je u ovom obliku taj termin ušao u upotrebu u naučnim publikacijama na srpskom jeziku. Videti: Bajagić, 2006; Panić, 2009.

[27] Jedini interdisciplinarni transfer znanja, koji je tokom hladnog rata donekle postojao, odnosio se na oslanjanje strateških studija na egzaktniji i kvantitativniji deo spektra društvenih nauka, u kome su se nalazile ekonomska nauka, teorija igara i slično.

Slika 2: Proširenje i produbljenje koncepta bezbednosti

Zadatak:

Usporedite nekoliko novinskih članaka na temu bezbednosti iz različitih perioda nacionalne istorije. Da li se implicitno ili eksplicitno značenje pojma bezbednosti u ovim tekstovima razlikuje?

1.3 DEFINICIJA I KONCEPT BEZBEDNOSTI

Postoji veliki broj definicija bezbednosti. Neki autori su zbog toga ovaj pojam okarakterisali kao „suštinski sporan koncept“.^[28] U svom osnovnom i najopštijem značenju pojam bezbednost predstavlja „težnju ka

[28] Baldwin, 1997, 10–12.

odsustvu pretnji“.^[29] Po stanovištu Edvarda Kolodeja, bezbednost se može definisati kao poseban oblik politike, koji nastaje onog trenutka kada su akteri spremni da zaprete silom ili da je upotrebe kako bi postigli željeni ishod.^[30] Iako ograničava ovaj pojam na pretnju, odnosno na upotrebu sile između društvenih aktera, ovakva definicija izuzetno je korisna, zbog toga što bezbednost tretira kao oblik političkih odnosa. Zanimljiva je i definicija Arnolda Wolfersa, po kojoj „bezbednost, u objektivnom smislu, meri odsustvo pretnji po usvojene vrednosti, dok u subjektivnom značenju ona predstavlja odsustvo straha da će date vrednosti biti ugrožene“.^[31] Wolfersova definicija je značajna zato što ističe dve podjednako važne dimenzije bezbednosti, subjektivnu i objektivnu. Opšte je poznato da, kako za pojedince tako i za društvene grupe, odsustvo straha može biti podjednako značajno, ako ne i značajnije od „objektivnog“ odsustva pretnji. Pored objektivnog i subjektivnog definisanja bezbednosti postoji i treće intersubjektivno razumevanje ovog pojma. Prema ovom shvatanju, bezbednost nije ni objektivna ni subjektivna već intersubjektivna, odnosno diskurzivna konstrukcija.^[32] Drugim rečima, bezbednost je, prema ovakvom razumevanju, govorni čin kojim predstavnici državnih ili nekih drugih vlasti proglašavaju stanje ugroženosti i na osnovu toga dobijaju legitimitet za preduzimanje mera koje inače ne bi bile legitimne.

Međutim, da bi jedan pojam prerastao u koncept političkih nauka, on mora imati određenu logičku strukturu i biti jasno odvojen od drugih srodnih koncepata. Zbog različite političke upotrebe, ali i zbog zloupotrebe ovoga pojma, kao i zbog česte zabune oko njegovog značenja, mnogi autori su se složili da je koncept bezbednosti neodređen, zapušten, nedovoljno objašnjen, elastičan, pa čak i suštinski sporan koncept, koji je u tolikoj meri vrednosno opterećen da je gotovo nemoguće postići konsenzus oko jednog opšteprihvaćenog značenja. Dejvid Boldvin nudi sedam dimenzija, koje pomažu da se specifikuje koncept bezbednosti. Ove dimenzije reflektuju se u sedam pitanja, koja mogu pomoći prilikom analize određene bezbednosne politike i njenog koncepta bezbednosti.^[33]

---

[29] Buzan, 1983.

[30] Kolodziej, 2005.

[31] Wolfers, 485.

[32] Buzan and Hansen, 2010, 33.

[33] Baldwin, 1997.

<i>Pitanje</i>	<i>Objašnjenje</i>
1. <i>Bezbednost – za koga?</i>	Ovo pitanje se odnosi na referentni objekat bezbednosti, koji se želi zaštititi, kao što su pojedinac, društvo, država, međunarodni sistem itd.
2. <i>Bezbednost – za koje vrednosti?</i>	Vrednosti koje se žele zaštititi mogu biti veoma različite, a neke od njih su fizički opstanak, politička nezavisnost, demokratija, slobodna trgovina itd.
3. <i>Koliko bezbednosti?</i>	S obzirom na to da je apsolutna bezbednost utopija, koncept bezbednosti može težiti samo ka određenom nivou bezbednosti.
4. <i>Od kojih pretnji?</i>	Pretnje mogu biti izazvane ljudskim ili prirodnim faktorom, posredne ili neposredne, vojne ili nevojne, stare ili nove, simetrične ili asimetrične, kratkoročne, srednjoročne ili dugoročne, a njihovi nosioci mogu biti akteri ili procesi.
5. <i>Kojim sredstvima?</i>	Bezbednost se može postizati različitim sredstvima, kao što su vojna, diplomatska, ekonomska, obaveštajna, policijska itd.
6. <i>Po koju cenu?</i>	U bezbednosti, kao i u ekonomiji „nema besplatnog ručka“. Zbog toga, svaka bezbednosna politika uvek ima svoju ekonomsku i društvenu cenu. Odgovor na ovo pitanje zavisi od toga da li bezbednost posmatramo kao <i>primarnu vrednost</i> (engl. <i>prime value approach</i>); kao <i>jednu od centralnih vrednosti</i> (engl. <i>core value approach</i>) ili kao <i>marginalnu vrednost</i> , čija upotrebna vrednost zavisi od potreba koje iziskuje određeni politički i istorijski kontekst (engl. <i>marginal value approach</i>).
7. <i>Za koji vremenski period?</i>	Iako bi zdravorazumski odgovor na ovo pitanje uvek bio da je to „za dugi vremenski period“, poznato je da sredstva kojima se dostiže dugoročna bezbednost mogu kratkoročno imati negativne bezbednosne posledice i obrnuto. Na primer, ulaganje u obrazovanje i razvoj ne može dati brze rezultate u borbi protiv terorizma. Preusmeravanje sredstava, koja bi inače bila upotrebljena u represivne ili strateške svrhe, u oblast obrazovanja možda se može kratkoročno ili srednjoročno gledano negativno odraziti na borbu protiv terorizma. Ipak, dugoročno, povećanje obrazovanja bez sumnje dovodi uglavnom do povećanja društvenog blagostanja, do poboljšanja razumevanja „drugog“ i do smanjenja sklonosti ka nasilnom rešavanju sporova.

Tabela 1: Boldvinova pitanja

Zadatak:

Uporedite Evropsku strategiju bezbednosti iz 2003. i Strategiju nacionalne bezbednosti Republike Srbije iz 2009. godine koristeći sedam Boldvinovih pitanja.

1.4 POJAM I KLASIFIKACIJA IZAZOVA, RIZIKA I PRETNJI BEZBEDNOSTI

Opasnost, odnosno izloženost povredi i šteti, predstavlja centralni element gramatike bezbednosti. Ukoliko nema opasnosti, nema ni potrebe da se govori o bezbednosti. Stoga, iako to može paradoksalno zvučati, svet bez opasnosti ne bi bio svet *bezbednosti*, već bi to bio svet *bez bezbednosti* (engl. *asecurity*). Za studije bezbednosti pojam opasnost jeste ono što je sila za fiziku, ponuda/potražnja za ekonomiju, ličnost za psihologiju ili moć za politiku, dakle, ona je centralni pojam. Bez razumevanja pojma, klasifikacije, procesa konstrukcije i percepcije bezbednosnih izazova, rizika i pretnji, nemoguće je sistematsko razumevanje bilo koje bezbednosne dinamike.

Gramatika bezbednosti sastoji se od nekoliko osnovnih pojmova. To su *opasnost* (ono što ugrožava), *referentni objekat bezbednost* (ono što je ugroženo), *subjekat bezbednosti* (onaj koji štiti) i *sredstva*, odnosno *mere bezbednosti* (način na koji štiti).^[34] Opasnost se može manifestovati kao izazov, rizik ili pretnja (IRP). Iako se ove tri vrste opasnosti često izgovaraju zajedno, bez pravljenja jasne konceptualne razlike među njima, ovi pojmovi nemaju isto značenje. *Izazov* je situacija koja nekoga ili nešto stavlja na probu. Ova situacija može imati negativan ili pozitivan ishod. Na primer, globalizacija je izazov koji stavlja na probu države, društva i pojedince. Ukoliko oni iz globalizacijskih procesa uspeju da izvuku dobit, ovaj izazov se za njih pretvara u priliku. Međutim, ukoliko društva i države ne uspeju da se uklope u proces globalizacije ovaj izazov se može pretvoriti u izvor bezbednosnih pretnji. Drugi tip opasnosti jeste *rizik*, koji se može definisati kao mogućnost gubitka, povrede, stvaranja neugodne situacije ili uništenja. Za razliku od izazova, rizik uglavnom ima

---

[34] Oslanjajući se na teoriju sekuritizacije, ovim elementima moguće je dodati još i sekuritizujuće aktere, funkcionalne aktere i publiku. Videti Glavu I, Poglavlje 5 o kopenhaskoj školi studija bezbednosti.

negativno značenje.^[35] Dok izazovi i pretnje koji ili postoje ili ne postoje, rizik je samo više ili manje verovatan. Na primer, u svakom relativno razvijenom društvu postoji manja ili veća verovatnoća, odnosno rizik, od izbijanja prirodnih ili tehnoloških nesreća, udesa i katastrofa. Moguće je pripremati se za njih i upravljati njihovim posledicama ukoliko i kada do njih dođe, ali ih je jako teško predvideti i nemoguće u potpunosti preduprediti. Konačno, treći vid opasnosti jeste *pretnja* koja može biti definisana kao izrazita namera da se povredi, uništi ili kazni. Pojam pretnje može imati tri konkretna značenja.^[36] U teoriji igara pretnja je strateški potez kojim akter A najavljuje sprovođenje određenih potencijalno štetnih aktivnosti radi promene ponašanja aktera B. U socijalnoj psihologiji, pretnja je osećanje aktera B da će mu akter A naneti štetu. Prema trećoj, relacionoj definiciji pretnja predstavlja odnos između aktera A i B, u kome akter A teži tome da se akter B oseća ugroženo i uspeva u toj težnji.

Izazove, rizike i pretnje bezbednosti moguće je klasifikovati prema nekoliko kriterijuma. Prema *sektorima bezbednosti*, moguće je razlikovati vojne, političke, socijetalne, ekonomske i ekološke IRP. Prema *poreklu opasnosti*, razlikuju se one opasnosti koje su potekle unutar političke zajednice – unutrašnje IRP – od onih koje su nastale izvan nje – spoljne IRP. Teorijski gledano, za suzbijanje unutrašnjih IRP prevashodno je zadužena policija, dok je za sprečavanje ugrožavanja spolja zadužena vojska. Međutim, u vreme sve intenzivnije globalizacije, koja u pitanje dovodi nekada neprikosnovenu razliku između oblasti unutrašnje i spoljne politike, stvarajući sve veći prostor „unuspoljnih poslova“ (engl. *intermestic affairs*), sve je manje IRP koji se na ovaj način mogu definisati.^[37] Tradicionalnih odnosno vojnih izazova, rizika i pretnji sve je manje. Između 1993. i 2003. godine ukupan broj oružanih sukoba u svetu se smanjio za čak 40 posto.^[38] S druge strane, organizovani kriminal i terorizam ne samo da su intenzivirani, već sve više poprimaju transnacionalni karakter. Granicu između unutrašnje i spoljne bezbednosti sve je teže povući, a broj *unuspoljnih* IRP se povećava. Sve to dovodi do preklapanja

---

[35] Ovde stoji reč „uglavnom“, zbog toga što racionalni akteri, bilo individualni bilo kolektivni, teže tome da umanje rizik. Ima i aktera koji teže što većem riziku (npr. ekstremni sportisti)

[36] Baldwin, 1971.

[37] Termin „unuspoljni poslovi“ (engl. *intermestic affairs*) za akademsku upotrebu je uveo Bejlis Mening u: Manning, 1977.

[38] Human Security Centre, 2005.

bezbednosnih funkcija različitih delova sektora bezbednosti, što se ogleda u *policizaciji* vojske i *militarizaciji* policije.

U odnosu na *izvor*, IRP mogu biti izazvani ljudskim ili prirodnim faktorom. Prema *nosiocu*, moguće je razlikovati IRP čiji su nosioci akteri i oni koji proističu iz procesa. Akteri mogu biti države ili nedržavni akteri, poput terorističkih ili kriminalnih grupa. Međutim, nosioci IRP mogu biti i procesi. O tome da se globalizacija može doživljavati ne samo kao izazov već i kao pretnja je već bilo reči ranije. U tom slučaju, akteri poput multinacionalnih kompanija samo su posredno nosioci IRP, dok suština opasnosti, prema takvom viđenju, dolazi iz same strukture i dinamike globalnog kapitalizma. Izazovi, rizici i pretnje se u odnosu na *trendove* date epohe često dele na stare i nove. Tokom hladnog rata nuklearna pretnja bila je nova pretnja, dok je konvencionalni međudržavni sukob bio oblik stare pretnje. Nakon završetka hladnog rata, međudržavni sukob u celini počeo je da se svrstava među tradicionalne pretnje, dok su sukobi niskog intenziteta, građanski ratovi i terorizam dobili etiketu novih IRP. Često se prema *odnosu snaga* između subjekta bezbednosti i nosioca pretnje pravi razlika na asimetrične i simetrične pretnje. Asimetrične pretnje su one kod kojih se koristi nespремnost i slabost subjekta bezbednosti i ranjivost referentnog objekta kako bi se nanela velika šteta i time nadomestila velika razlika u odnosu snaga.^[39] Ako se izazovi, rizici i pretnje razvrstavaju prema *vremenu* koje je potrebno za njihovu materijalizaciju, onda se oni mogu podeliti na kratkoročne, srednjoročne i dugoročne. U odnosu na *stepen intenziteta štete* koju IRP mogu da izazovu, moguće je razlikovati IRP niskog, srednjeg i visokog intenziteta.

Zadatak:

Klasifikujte bezbednosne pretnje identifikovane u Nacionalnoj strategiji bezbednosti Republike Srbije (2009) prema različitim kriterijumima.

---

[39] Razlikovanje simetričnih od asimetričnih pretnji često se dovodi u pitanje zbog nedovoljne preciznosti značenja ovih termina. Videti: Blank, 2003.

1.5 PERCEPCIJA BEZBEDNOSNIH PRETNJI

Bezbednost se, kao što piše Arnold Wolfers, ne odnosi samo na „odsustvo pretnji po usvojene vrednosti“, već i na „odsustvo straha da će date vrednosti biti ugrožene“.^[40] Potrebno je podsetiti se na to da se i značenje samog pojma bezbednosti, kada je prvi put upotrebljen, odnosilo pre svega na stanje duha, odnosno na bezbrižnost (lat. *securus*). Subjektivan osećaj bezbednosti, a ne nekakvo objektivno stanje, čak i kada bi ga bilo moguće naučno izmeriti, činilac je koji ima presudan uticaj na ponašanje aktera. Osim toga, intenzitet straha retko kada potpuno korespondira s tim objektivnim, odnosno materijalnim potencijalom opasnosti da nanese štetu. Ljudi su, na primer, u potpunosti prihvatili rizik od saobraćajnih nesreća, iako one samo u Srbiji odnose oko hiljadu života svake godine. S druge strane, terorizam koji odnosi daleko manje žrtava doživljava se kao jedna od najopasnijih pretnji nacionalnoj bezbednosti.

Zbog čega se onda neke opasnosti tretiraju kao bezbednosna pretnja, a neke ne? Analiza materijalnih sposobnosti nikada nije dovoljna za razumevanje zbog čega se nešto doživljava kao pretnja.^[41] Prema shvatanju Stivena Volta, faktori koji presudno utiču na stepen (vojne) pretnje jesu: agregatna moć neke države, odnosno svi resursi koji joj stoje na raspolaganju (teritorija, populacija, ekonomski i tehnološki razvoj itd.), geografska blizina, ofanzivne vojne sposobnosti i ofanzivne namere.^[42] Međutim, iskustvo govori da je objektivnu i realističnu procenu toga da li su namere neke druge države ofanzivne ili defanzivne u praksi veoma teško napraviti. Upravo je suština bezbednosne dileme, toga teško prebrodivog problema u odnosima suverenih država, u tome što se defanzivni postupci jedne države u drugoj državi često tumače kao ofanzivni. To delom proističe i iz činjenice da naoružanje koje se razvija u odbrambene svrhe može lako da se upotrebi za ofanzivne svrhe. Osim toga, veoma često se sopstvene aktivnosti posmatraju kao iznuđene, dok se aktivnosti suparnika tumače kao unapred promišljene, iza kojih često stoji loša namera. U psihologiji se ovo naziva „greška učitavanja zlonamernosti“ (engl. *sinister attribution error*).^[43] Na percepciju pretnji utiču i odbrambene sposobnosti koje akterima stoje na raspolaganju. Robert Kejgen je to slikovito prikazao, rekavši:

---

[40] Wolfers, 1952, 485.

[41] Paradigmatičan pristup koji se oslanja samo na analizu materijalnih (vojnih) sposobnosti je neorealizam razvijen kod Volca, 2008.

[42] Walt, 1985.

[43] Kramer, 1994.

Čovek koji je naoružan samo nožem može smatrati da je medved koji se šunja po šumi opasnost koja se može tolerisati, zbog toga što je lovljenje medveda nožem rizičnije nego kriti se uz nadu da medved nikada neće napasti. Čovek koji je naoružan puškom napraviće verovatno drugačiju računicu.^[44]

Ali subjektivnost se ne odnosi samo na osećanje nivoa ugroženosti, već se, kako na to upozorava Vojin Dimitrijević, odnosi i na sam izbor referentnog objekta bezbednosti. On piše da će elita uvek najviše štiti interese i vrednosti klase kojoj pripada, „a koristiće otvorenost definicije nacionalne bezbednosti kako bi svoje specifične vrednosti prikazala kao nacionalne“.^[45] Onaj subjekat koji ima manje zaštićenih vrednosti svakako će imati i jači osećaj bezbednosti. Za razliku od njega, „nesigurnim se oseća onaj odlučivač koji polaže na mnogo neprikosnovenih vrednosti i sumnjičavo gleda na svet koji ga okružuje“.^[46]

Kako se formira percepcija bezbednosti? Prema mišljenju Hansa Gintera Brauha, ona zavisi od pogleda na svet koje imaju analitičari i politički odlučioци.^[47] Pogledi na svet mogu biti *hobsovski*, *grocijuski* i *kantovski*.^[48] *Hobsovski* pogled svet vidi međunarodne odnose kao džunglu u kojoj je „država državi vuk“, a moć je jedino sredstvo njihovog opstanka. Pošto su moć, resursi i status ograničeni, nikome se ne može potpuno verovati. Današnji prijatelj sutra može postati opasan rival. U hobsovskom svetu odnosi između država su igra sa zbirom nula (engl. *zero sum game*). Dobitak za jednu stranu, neumitno znači i gubitak za drugu stranu. Za razliku od toga, *grocijuski* pogled na svet je pragmatičan. Opstanak je moguće postići i saradnjom. Odnosi između država u grocijuskoj perspektivi mogu biti uspostavljeni na obostranu korist. Druge države nisu neumitno međusobni neprijatelji, već su u najgorem slučaju rivali, a u najboljem saradnici. Konačno, *kantovski* pogled na svet je idealistički. U njemu su sve države potencijalni prijatelji, koji treba zajednički da rade na ostvarenju univerzalnih vrednosti, kao što su sloboda, demokratija i poštovanje međunarodnog prava.

---

[44] Kagan, 2003, 2.

[45] Dimitrijević 1973, 31.

[46] *Ibid.*, 32.

[47] *Brauch*, 2005.

[48] Brauh je ovu podelu napravio nadovezujući se na englesku školu međunarodnih odnosa. Engleski filozof Tomas Hobs, holandski pravnik Hugo Grocijus i nemački filozof Imanuel Kant često se uzimaju kao preteče triju škola mišljenja u međunarodnim odnosima: realizma, liberalizma i idealizma.

Percepcija bezbednosti može da zavisi i od ličnosti koja donosi odluke.^[49] Psiholog Erik Eriksen pisao je o tome kako se kod osoba, u zavisnosti od toga koliko su pažnje i ljubavi dobijale u ranom detinjstvu, razvija viši ili niži nivo osnovnog poverenja u druge osobe (engl. *basic trust*). Osnovno poverenje, prema shvatanju Eriksena, predstavlja preduslov za osećanje *ontološke bezbednosti*. Kada postoji osećanje ontološke bezbednosti, subjekat doživljava socijalni poredak kao normalan i predvidljiv svet, nad kojim on poseduje kognitivnu kontrolu. Stvara se „zaštitna čaura“, koja iz svesti isključuje sve potencijalne rizike i pretnje koji ga mogu ugroziti. Ukoliko je nivo osnovnog poverenja mali, ontološka bezbednost lakše može biti ugrožena. Tada subjekti gube osećanje poverenja u druge osobe i bivaju paralizovani strepnjom od haosa te oni doživljavaju, kako piše Lang, „unutrašnju smrt“. Mnogi paranoični diktatori, koji su u svemu videli pretnju po ličnu ili nacionalnu bezbednosti, nisu imali najsrećnije detinjstvo. Na primer, Josif Visarionovič Staljin i Sadam Husein su imali nasilne očeve, koji su ih ostavili još dok su bili deca.^[50] Međutim, srećno detinjstvo i roditeljska ljubav, kakve je imao, na primer, Adolf Hitler, nisu sami po sebi bili garancija da on neće postati paranoidni diktator, koji će u svakome videti neprijatelja i u svemu opasnost i pretnju.

Konačno, važno je istaći da povećanje objektivne bezbednosti ne mora neumitno da dovede do povećanja subjektivnog osećanja bezbednosti. Na primer, iako je nakon okončanja hladnog rata broj oružanih sukoba na čitavoj planeti počeo drastično da opada, mediji su stvorili atmosferu u kojoj se raširilo uverenje da se događa upravo obrnuto. To je u velikoj meri bilo rezultat činjenice da zapadna društva sve više postaju društva rizika, koje je kolonizovao strah.^[51] Isto tako, povećanje subjektivnog osećanja bezbednosti ne mora obavezno da prati povećanje objektivne bezbednosti. Vlade često usvajaju bezbednosne mere koje isključivo treba da povećaju sigurnost i spokoj građana, dok uopšte ne smanjuju objektivnu verovatnoću nekog rizika. Pokazujući to na primeru aerodromske sigurnosti, Brus Šnajer ovakve mere, čiji se oportunitetni socijalni, ekonomski i politički troškovi uglavnom ignorišu, naziva „bezbednosnim teatrom“.^[52] Prema Šnajeru, dobar deo sistema bezbednosti

---

[49] Za odličan pregled literature koja se bavi relevantnošću psihologije za međunarodnu bezbednost videti: Goldgeier, 1997.

[50] Sadam Husein nikada nije upoznao svog biološkog oca, već je odrastao uz majku i nasilnog očuha.

[51] Beck, 1992; Svensen, 2008; Moïsi, 2009.

[52] Schneier, 2003.

na aerodromima kroz koje u svetu svakodnevno prolaze milioni putnika služi, pre svega, da kod njih stvori osećanje bezbednosti, dok su efekti na njihovu objektivnu bezbednost veoma mali.

Zadatak:

Pogledajte film *Mandžurijski kandidat*. Uporedite percepciju pretnji glavnih aktera u ovom filmu, smeštenom u vreme globalnog rata protiv terorizma, sa dominantnom percepcijom pretnji u SAD tokom hladnog rata.

1.6 SAVREMENI BEZBEDNOSNI IZAZOVI, RIZICI I PRETNJE BEZBEDNOSTI

Spisak dominantnih bezbednosnih, izazova rizika i pretnji na Zapadu menjao se tokom vremena i zavisio je od mnogobrojnih faktora, od kojih su najvažniji tehnologija, psihologija i politika. U srednjem veku ljudi su se, pored najezda stranih vojski i njihovih plaćenika, najviše plašili kuge, veštica, inkvizicije i strašnog suda.^[53] Sa stvaranjem suverenih država u 17. veku, izvor bezbednosnih pretnji postaju druge države odnosno njihova vojna moć. Dvadeseti vek nije umanjio značaj tradicionalnih vojnih pretnji po bezbednost već, ih je, naprotiv, stavio na ubedljivo prvo mesto. Razvoj nuklearnog naoružanja, uz pomoć kojeg je moguće uništiti celokupan ljudski život na planeti Zemlji, prvi put je učinio da sve ostale pretnje po bezbednost ljudi i država deluju mnogo manje strašno. Završetkom hladnog rata, kada je strah od nuklearnog uništenja stavljen u drugi plan, svet se zapravo vratio „u normalu“, a ljudi su ponovo počeli da se umereno plaše drugih opasnosti. Neke od njih su postojale i ranije, ali nisu bile u prvom planu, poput terorizma, migracija, raznih pandemija i građanskih ratova. Pretnje poput klimatskih promena postojale su i ranije, ali su sada počele da se intenziviraju toliko da to postaje zabrinjavajuće, dok su se neke, poput informatičkih pretnji, pojavile prvi put u istoriji zahvaljujući revoluciji u informacionim poslovima.

Države se, uglavnom, trude da ključne bezbednosne izazove, rizike i pretnje sa kojima se suočavaju popišu u zvaničnim dokumentima,

---

[53] Delimo, 2003.

kao što su strategija nacionalne bezbednosti, strategija odbrane i slično. U ovim dokumentima je, takođe, navedena lista vrednosti, odnosno referentnih objekata bezbednosti, kao i strategija njihove zaštite. Sve do osamdesetih godina prošlog veka ovi dokumenti su bili uglavnom poverljivi.^[54] Od 1987. godine do danas, u SAD je, na primer, usvojeno dvanaest strategija nacionalne bezbednosti (1988, 1989, 1990, 1991, 1993, 1994, 1996, 1997, 2000, 2002, 2006. i 2010. godine). Dokument iz 2006. godine počinje rečima:

Amerika je u ratu. Ovo je ratnodopska nacionalna strategija bezbednosti, koju zahteva ozbiljan izazov sa kojim se suočavamo – porast terorizma koji podstiče agresivna ideologija mržnje i ubijanja, koja se američkom narodu u potpunosti prikazala 11. septembra 2001. godine.^[55]

Dalje, ovaj dokument kao glavne opasnosti sa kojima se SAD suočava identifikuje terorizam, tiraniju, širenje oružja za masovno uništenje, regionalne konflikte, kao i čitav niz pretnji koje proističu iz procesa globalizacije, poput pandemija, nezakonite trgovine i klimatskih promena.

S druge strane Atlantskog okeana, glavni američki saveznik EU svoje strateško okruženje doživljava dosta drugačije. Evropska strategija bezbednosti iz 2003. godine počinje dijametralno suprotnom ocenom: „Evropa nikada nije bila tako napredna, tako bezbedna, niti tako slobodna. Nasilje iz prve polovine 20. veka ustupilo je mesto periodu mira i stabilnosti, bez presedana u evropskoj istoriji.“^[56] Za razliku od Amerike, koja po svemu sudeći svet doživljava više na jedan hobsovski način kao gladijatorsku arenu, džunglu u kojoj vrebaju mnoštvo opasnih neprijatelja, EU se, vođena kantovskim idealima, preselila u „postmoderni raj“. Zbog ove razlike u percepcijama, Robert Kejgan je ironično napisao da Amerika i Evropa žive na dve različite planete, Amerika na Marsu, a Evropa na Veneri.^[57] No, kada se po strani ostavi razlika koja postoji u njihovom pogledu na svet (nem. *Weltanschauung*) ubrzo postaje jasno da EU i SAD, kada je reč o percepciji pretnji, ne žive baš u radikalno sasvim drugačijem svetu.

---

[54] Još je Sun Cu, klasični kineski vojni strateg iz 6. veka pre n. ere, upozoravao na to da nije preporučljivo otkrivanje strategije neprijatelju, jer se tako gubi sposobnost iznenađenja. Sun Cu, 1995.

[55] White House, 2006.

[56] EU, 2006, 3. Ovom spisku su, u Izveštaju o implementaciji iz 2008, pridodate još piraterija na moru i energetska bezbednost.

[57] Kejgan, 2003.

Tako, Evropska strategija bezbednosti navodi pet osnovnih pretnji po bezbednost EU, koje se ne razlikuju drastično od pretnji koje zaokupljaju SAD. To su: terorizam, proliferacija oružja za masovno uništenje, regionalni sukobi, neuspele države i organizovani kriminal.

U Srbiji je prva Strategija nacionalne bezbednosti usvojena 2009. godine.^[58] Ukoliko bi se ocenjivalo globalno bezbednosno okruženje, moglo bi se reći da se strateška percepcija u Srbiji nalazi negde između evropskog optimizma i američkog pesimizma. U njoj je moguće uočiti pozitivan uticaj završetka hladnog rata na međunarodnu bezbednost. Širenje demokratije i integracioni procesi u oblasti bezbednosti su, u skladu sa kantovskom i grocijuskom logikom, pozitivno uticali na smanjenje rizika od vojnog sukobljavanja država. Ali ova strategija ističe i niz negativnih posledica globalizacije, poput ekonomskih nejednakosti, finansijske nestabilnosti, terorizma, klimatskih promena i iscrpljivanja energetske resursa. Kada je reč o regionalnom okruženju, ono je u Strategiji prikazano sa neznatno manjim brojem optimističnih tonova nego globalno-okruženje. Geostrateški položaj Jugoistočne Evrope, koji je tranzitna ruta između Istoka i Zapada, prikazan je kao mogući uzrok nastanka krize, nestabilnosti i ugrožavanja bezbednosti. Time se, zapravo, obnavlja pesimistička geopolitička imaginacija, koja je preovladavala tokom devedesetih godina 20. veka, a po kojoj je za sukobe u regionu zapravo, između ostalog, zaslužan i njegov geostrateški položaj. Problemi unutar regiona, pokušaj revizije Dejtonskog sporazuma i Rezolucije OUN 1244, postkonfliktno nasleđe, organizovani kriminal, kao i „izražen nacionalni, verski i politički ekstremizam“ čine region Zapadnog Balkana bezbednosno izuzetno osetljivim, barem prema slovu Strategije nacionalne bezbednosti Republike Srbije.

Konačno, u analizi stanja nacionalne bezbednosti Republika Srbija preuzima prilično pesimističan, gotovo hobsovski pogled na svet. Strategija navodi dosta veliki broj izazova, rizika i pretnji sa kojima se država suočava, a među njima su: protivpravno proglašena nezavisnost Kosova, opasnost od oružane agresije, separatističke težnje, terorizam, proliferacija oružja za masovno uništenje, nacionalni i verski ekstremizam, obaveštajna delatnost drugih država, organizovani kriminal, korupcija, problemi ekonomskog razvoja, neravnomerni ekonomski i demografski razvoj, nerešen status izbeglih i raseljenih lica, nedovršen proces

---

[58] Pre ovoga, dokumenta koja su definisala izazove, rizike i pretnje bezbednosti bila su Bela knjiga odbrane Državne zajednice Srbija i Crna Gora iz 2005. i Strateški pregled odbrane iz 2006. godine.

razgraničenja, nekontrolisano trošenje prirodnih resursa i ugrožavanje životne sredine, elementarne nepogode i tehnološke nesreće, infektivne bolesti kod ljudi i životinja, narkomanija, destruktivne verske sekte, visokotehnološki kriminal, kao i zloupotreba novih tehnologija, poput genetskog inženjeringa, meteorologije i informatike i tako dalje.

1.7 ZAKLJUČAK

Pojam „bezbednost“ menjao je svoje značenje kroz istoriju. Danas postoji veliki broj definicija bezbednosti, koje zavise od konteksta u kome se ovaj termin upotrebljava. U političkim naukama i nauci o međunarodnim odnosima on predstavlja jedan od centralnih pojmova, a nastala je i zasebna poddisciplina – studije bezbednosti – u čijem se centru pažnje nalazi ovaj pojam.^[59] Tokom hladnog rata bezbednost je, pre svega, imala državocentrično i vojno značenje. Mogućnost izbijanja nuklearnog ili konvencionalnog rata između supersila bila je centralna bezbednosna preokupacija. Danas se pojam bezbednosti s jedne strane proširio sa vojnog na druge sektore, a s druge produbio, sa države na nedržavne referentne objekte. Tako su nastali pojmovi poput ekonomske, socijetalne, ekološke, političke, ljudske, kolektivne i globalne bezbednosti. Osim toga, pojam bezbednosti se i obogatio, tako da se sada ne razmatra samo sa stanovišta strategijskih studija u cilju „rešavanja problema“ već i sa stanovišta filozofije, sociologije, antropologije i drugih društvenih disciplina u cilju kritičkog preispitivanja izvora (ne)bezbednosti.

U prethodnom poglavlju takođe su definisani pojmovi izazova, rizika i pretnji po bezbednost. Opasnosti je moguće klasifikovati prema sektoru, poreklu, izvoru, nosiocima, trendovima, odnosu snaga, vremenu, stepenu i intenzitetu štete. Zatim je razmatran značaj percepcije bezbednosti kao i faktora koji utiču na njenu konstrukciju. Konačno, napravljena je komparativna analizu savremenih izazova, rizika i pretnji bezbednosti analiziranjem strategija nacionalne bezbednosti SAD, EU i Republike Srbije. Ustanovljeno je to koje su sličnosti, a koje razlike kako u opštem „pogledu na svet“ koji inspiriše ova dokumenta, tako i u konkretnim opasnostima koje ova dokumenta identifikuju. Na ovako razvijenoj podlozi, sledeća poglavlja se okreću razvoju studija bezbednosti kao i različitim teorijskim pristupima.

---

[59] Ova disciplina se ponekad naziva još i „nauka o bezbednosti“ ili „studije međunarodne bezbednosti“.

Pitanja:

1. Da li je koncept bezbednosti suštinski sporan?
  2. Šta predstavlja referentni objekat u socijetalnom sektoru bezbednosti?
  3. Koje ključne vrednosti štiti nacionalna bezbednost?
  4. Koji su dominantni odnosi moći u različitim bezbednosnim sektorima?
  5. Na koji način se koncept bezbednosti „proširio“ i „produbio“ nakon hladnog rata?
  6. Po čemu se razlikuju izazovi, rizici i pretnje bezbednosti?
  7. Po kojim kriterijumima je moguće klasifikovati opasnosti?
  8. Od čega zavisi percepcija bezbednosti?
  9. Šta je „bezbednosni teatar“?
  10. Po čemu su slične, a po čemu različite Evropska strategija bezbednosti (2003) i Strategija nacionalne bezbednosti SAD (2006)?
-

Preporučena literatura:

Dimitrijević, Vojin. *Pojam bezbednosti u međunarodnim odnosima*. Beograd: Savez udruženja pravnika Jugoslavije, 1973.

Stanarević, Svetlana i Filip Ejduš (ur.). *Pojmovnik bezbednosne kulture*. Beograd: Centar za civilno-vojne odnose, 2009.

Baldwin, David. „The concept of Security“. *Review of International Studies*, No. 23 (1997): 5–26.

Goldgeier, James M. „Psychology and Security“. *Security Studies*, Vol. 6, No. 4 (1997).

Film:

Demme, Jonathan. *Mandžurijski kandidat* (engl. *The Manchurian Candidate*), 2004.

.....

2. RAZVOJ STUDIJA BEZBEDNOSTI

Sadržaj:

- 2.1 Uvod
- 2.2 Temelji studija bezbednosti
- 2.3 Strateške studije tokom hladnog rata
- 2.4 Alternativni tokovi studija bezbednosti za vreme hladnog rata
- 2.5 Studije bezbednosti nakon završetka hladnog rata
- 2.6. Pokretačke snage studija bezbednosti
- 2.7 Zaključak

2.1 UVOD

Studije bezbednosti su nastale nakon završetka Drugog svetskog rata najpre kao zasebna oblast, a zatim postepeno sve više kao poddisciplina nauke o međunarodnim odnosima, koja se pre svega bavi fenomenom rata.^[60] Stiven Volt definiše studije bezbednosti kao „studije pretnje, upotrebe i kontrole vojne sile“.^[61] Međutim, nacionalna bezbednost ne zavisi samo od vojne moći, a vojne pretnje nisu jedine koje mogu ugroziti državu. Zbog toga Volt u predmet studija bezbednosti, pored upotrebe vojne moći, uključuje i neke druge oblike upravljanja državom poput

---

[60] Prvi posleratni istraživači strategije nisu svoj rad doživljavali kao deo nauke o međunarodnim odnosima. Do kraja šezdesetih godina 20. veka strateške studije će se utopiti u nauku o međunarodnim odnosima. Buzan and Hansen, 2010, 92.

[61] Walt, 1991, 212.

diplomatije, upravljanja krizom, kontrole naoružanja itd. Pa ipak, zbog sve većeg značaja nevojnih pretnji bezbednosti i sve intenzivnijeg preplitanja unutrašnjih i spoljnih fenomena, ovakvu relativno usku definiciju predmeta studija bezbednosti danas je teško odbraniti. Predmet ovih studija se u poslednjih nekoliko decenija proširio zbog sve većeg značaja novih pretnji, referentnih objekata i subjekata, kao i instrumenata bezbednosne politike. Kada je reč o pretnjama, savremene studije bezbednosti su izučavanje vojnih pretnji upotpunile izučavanjem nevojnih pretnji bezbednosti, poput političkih, socijetalnih, ekonomskih i ekoloških pretnji. Kada su u pitanju referentni objekti, savremene studije bezbednosti ne bave se više isključivo problemom nacionalne, odnosno državne bezbednosti, već i bezbednošću društva, pojedinca, regiona ili globalnog sistema. Studije bezbednosti su, kada je reč o subjektima bezbednosti i instrumentima bezbednosne politike, takođe napustile ideju da je država jedini subjekat bezbednosti, a da je njena vojna moć glavni instrument bezbednosti. Prema instrumentima bezbednosne politike, studije bezbednosti se mogu definisati kao studije pretnje, upotrebe i kontrole sile, prinude i specijalnih bezbednosnih mera.

Kao akademska disciplina, studije bezbednosti predstavljaju poddisciplinu u okviru nauke o međunarodnim odnosima. One se snažno oslanjaju na druge discipline u okviru nauke o međunarodnim odnosima pre svega na studije rata, vojnu istoriju, analizu spoljne politike, analizu konflikata i svetsku politiku kao i na druge discipline u okviru političkih nauka kao što su politička teorija, nauka o policiji ili obaveštajne studije. Konačno, studije bezbednosti koriste se i saznanjima drugih disciplina iz šireg korpusa društvenih nauka pre svega sociologije, socijalne psihologije, filozofije, antropologije, lingvistike i drugo.

Razvoj studija bezbednosti počeo je u SAD da bi se kasnije proširio prvo na ostatak Zapada, a kasnije i na čitav svet. U narednom delu teksta prvo se raspravlja o intelektualnim temeljima studija bezbednosti. Nakon toga, biće napravljen pregled nastanka i razvoja studija bezbednosti od završetka Drugog svetskog rata do savremenog posthladnoratovskog perioda. U poslednjem delu ovog poglavlja diskutovaće se o faktorima koji su uticali na razvoj ove naučne discipline.

2.2 INTELEKTUALNI TEMELJI STUDIJA BEZBEDNOSTI

Iako su studije bezbednosti kao disciplina nastale nakon Drugog svetskog rata, ljudi su mnogo ranije počeli sistematizovano da razmišljaju

o pitanjima rata i mira, kao i o bezbednosti pojedinaca i društva. Među najznačajnim klasičnim misliocima koji su doprineli savremenim shvaćanjima bezbednosti ističu se Tukidid, Hobs i Kant.^[62]

TUKIDID (460–395. PRE N. E.)

U delu *Peloponeski rat* antički istoričar Tukidid, koji je i sam služio kao general u atinskoj vojsci, ponudio je objašnjenje Peloponeskog rata, koji se u petom veku pre nove ere odvijao između Delfskog saveza, na čelu sa Atinom, i Peloponeske lige, na čelu sa Spartom.^[63] Kao uzrok rata Tukidid navodi „rast moći Atine i strah koji je to izazvalo u Sparti“. Posebno je značajan čuveni meljanski dijalog, u kome predstavnici Atine pokušavaju da ubede predstavnike ostrva Milos da im se pridruže u ratu protiv Sparte. Međutim, Meljani žele da ostanu neutralni. U odbrani svog stava, Meljani se pozivaju na pravdu, milost, ali i na svoje bogove. S druge strane, Atinjani se plaše da, ukoliko dopuste ostrvu Milosu da ostane neutralno, takav izbor sutra mogu napraviti i drugi njihovi saveznici. Strahove Atine posebno je podstakla pretnja Meljana da će prići Sparti ukoliko Atinjani ne odustanu od svojih pritisaka. Ovo Atinjane posebno brine, te oni odbijaju zahtev Meljana da ostanu neutralni i poručuju im „da snažni rade ono što mogu, a slabi trpe ono što moraju“. Meljani odbijaju ponudu Atinjana i poručuju da žele da ostanu njihovi prijatelji, ali ne žele da budu ničiji neprijatelji. Atinjani, besni zbog takvog odgovora, opkoljavaju ostrvo Milos, ubijaju sve odrasle stanovnike, a žene i decu šalju u ropstvo pa kolonizuju ostrvo. Atina je dobila tu bitku, ali je na kraju izgubila rat. Iscrpljen od međusobnih borbi, ceo grčki svet će ubrzo pasti u ruke Filipa Makedonskog.

Tukidid nije samo otac istorijske nauke, već je i prvi autor koji je uočio bezbednosnu dilemu.^[64] U toj situaciji, aktivnosti koje jedna država preduzima radi povećanja sopstvene bezbednosti dovode do toga da se druga država oseća manje sigurnom. Ovo pokreće spiralu akcije i reakcije, koja strane uvlači u trku u naoružanju i konačno u sukob koji možda nijedna od njih na početku nije želela. Jačanje Atine uplašilo je Spartu i ostale grčke gradove-države, pa i Milos. U strahu od koristi koje bi Peloponeska liga mogla imati od neutralnosti Milosa, Atina porobljava ostrvo. Time ona stvara još veći strah kod ostalih gradova-država, što ih

---

[62] Edvard Kolodej ovde ne svrstava Kanta, ali dodaje Klauzevica. Kolodziej, 2005, 48–77.

[63] Tukidid, 1999.

[64] Tukidid nije koristio ovaj termin koji će skovati tek Džon Herc u: Herz, 1950.

opet još jače motiviše na ujedinjavanje protiv Atine i, na kraju, dovodi do njenog poraza.

Osim što je ukazao na bezbednosnu dilemu, Tukidid je pokazao i ograničenja politike koja ovaj drevni problem međunarodnih odnosa pokušava da prevaziđe isključivo oslanjanjem na vojnu moć i prinudu. Atina je napravila tu grešku zato što je svoju bezbednost videla isključivo u tome da, stvarajući koaliciju, ostvari nadmoć nad Spartom. Umesto toga, ona je mogla da bude hegemon koji uvažava strahove i nesigurnost drugih. Da je Atina računala na to da su i drugi zabrinuti za svoju bezbednost, mogla je kao hegemon ostalim gradovima-državama ponuditi dogovor o kolektivnoj bezbednosti, koji bi čitav grčki svet mogao spasti od tragedije i uništenja.

TOMAS HOBS (1588–1679)

Tukididovo delo *Peoloponeski rat* prvi put će u 17. veku na engleski jezik prevesti engleski filozof Tomas Hobs. Svojim delom *Levijatan* iz 1651. godine on će Tukididovom „antičkom realizmu“ dati novovekovni izraz. Međutim, dok je Tukidid analizirao bezbednosnu dilemu vezanu za gradove-države u antičkom svetu, Tomas Hobs se u delu *Levijatan* bavi bezbednosnom dilemom sa kojom se suočava pojedinac.^[65] U njegovoj je prirodi, tvrdi Hobs, da zadovolji svoje želje za posedovanjem bogatstva, statusa i moći. S obzirom na činjenicu da su resursi koji ljudima stoje na raspolaganju ograničeni, ne mogu svačije želje uvek biti zadovoljene. Čak i kada bi resursa bilo u izobilju, to ne bi bilo moguće, zbog toga što neke vrednosti kojima ljudi teže, poput statusa i moći, imaju vrednost samo ukoliko ih ne poseduju svi. Kada ono što žele ne mogu steći na miran način, ljudi pribegavaju upotrebi nasilja. Zbog toga je u prirodnom stanju „svaki čovek neprijatelj svakom čoveku“, vlada „rat u kome je svaki čovek protiv svakog čoveka“ a „život čovekov je usamljenički, siromašan, opasan, skotski i kratak“.^[66]

Kako bi izbegli ovakvo stanje, pojedinci se dogovaraju da svoje prirodno pravo na upotrebu sile prenesu na Levijatana, odnosno na državu. No, jednom preneto na državu, pojedinci ovo pravo nisu mogli zahtevati nazad. Time ona stiče, prema Veberovoj formulaciji, „monopol nad legitimnom upotrebom fizičke sile“.^[67] Njen zadatak jeste da zaštiti sve podanike

[65] Hobs, 1961.

[66] *Ibid.*, 108–109

[67] Weber, 2008, 160.

Slika 3: Ilustracija iz prvog izdanja knjige *Levijatan* iz 1651.

kako od drugih podanika, tako i od drugih država. Inspirisan verskim i građanskim sukobima sedamnaestovekovne Engleske, Tomas Hobs je ukazao na to da je individualna bezbednosna dilema elementarni ljudski problem. Jedini način da se prevaziđu ova individualna bezbednosna dilema i stanje anarhije među pojedincima jeste, prema njegovom mišljenju, u stvaranju zajedničke, mnogo veće sile, koja će brinuti o tome da svi pojedinci unutar jedne političke zajednice budu bezbedni. Ta ustanova kolektivne bezbednosti između pojedinaca, jeste država. Tako je, pomalo paradoksalno, jedan od utemeljivača realističke misli postao prvi teoretičar kolektivne bezbednosti. Uspostavljanjem države, problem anarhije i prirodnog stanja nije, međutim, u potpunosti prevaziđen. On je samo sa nivoa „pojedinaca“ gde je prevaziđen stvaranjem države, premešten na međudržavni nivo. Trebaće da prođe nekoliko vekova pre nego što će se sa stvaranjem Društva naroda rešenje za ovaj problem potražiti opet u logici kolektivne bezbednosti.

IMANUEL KANT (1724–1804)

Poslednji autor koji je postavio intelektualne temelje savremenim studijama bezbednosti bio je nemački filozof Immanuel Kant. U knjizi *Večni*

mir iz 1795. godine Kant je izneo projekat večnog mira. Ugovor kojim bi bio uspostavljen večni mir, prema njegovoj zamisli, imao bi preliminarne i definitivne članove. Među preliminarnim članovima bi se nalazili: zabrana tajnih sporazuma koji sadrže klicu rata, zabrana nasleđivanja i poklanjanja država, ukidanje stajaćih vojski, zabrana zaduživanja radi vođenja rata, nemešanje u unutrašnje poslove i zabrana nečasnog ratnog lukavstva. Ovaj ugovor sadržao bi i tri definitivna člana. Prvo, države treba da budu republike.^[68] Drugo, te republike treba da se ujedine u federaciju slobodnih država. Treće, i konačno, ljudi bi morali da imaju pravo da na stranoj teritoriji budu prijateljski prihvaćeni.

Za studije bezbednosti je posebno značajan prvi definitivni član, koji pretpostavlja da su sve države republikanski uređene. Njega Kant brani obrazloženjem da su republike miroljubivije od despotija. Ukoliko se od svih građana traži saglasnost za rat, kao što to po pravilu predviđa republikanski ustav, on smatra da „onda nema ništa prirodnije no to da će oni dobro promisliti pre nego se upuste u tako opasnu igru da svojim glasovima sebi nametnu sve patnje rata“.^[69] Ova teorija, po kojoj su republike miroljubivije od ostalih oblika vlasti, kasnije će biti nazvana monadičnom teorijom demokratskog mira.^[70] Njeno polazište, odnosno pretpostavka da pitanja mira i rata zavise od državnog uređenja, inspirisaće liberalne teorije u studijama bezbednosti, o kojima će biti više reči u narednom poglavlju.

2.3 STRATEŠKE STUDIJE TOKOM HLADNOG RATA

Razaranja koja je doneo Prvi svetski rat dovela su do formiranja izraženije svesti o tome da se međunarodni problemi moraju ozbiljno i naučno izučavati. Ovaj stav najbolje ilustruje tadašnja izjava francuskog premijera Žorža Klemensoa da je „rat suviše ozbiljna stvar da bismo je prepustili generalima“. Prva katedra za međunarodne odnose nastala je na velškom Univerzitetu Aberistvit 1919. godine, a druga već godinu dana kasnije na Londonskoj školi za ekonomiju. Prvi međuratni profesori međunarodnih

---

[68] Treba imati u vidu da je Kant razlikovao republiku (u kojoj su izvršna i zakonodavna vlast podeljene i predstavničke) od demokratije, koju je shvatao u antičkom smislu direktne demokratije, pod kojom se podrazumeva da svi građani imaju pravo učestvovanja u političkom životu polisa.

[69] Kant, 1995, 40.

[70] Kasnije je razvijena i dijadična teorija demokratskog mira. Prema njoj demokratije nisu sklone ratovanju sa drugim demokratijama.

odnosa bili su uglavnom liberali i sledbenici idealističkih ideja Imanuela Kanta.^[71] Međutim, uprkos nastanku nauke o međunarodnim odnosima, strategija i vojni poslovi su bili i dalje izučavani u okviru profesionalnih vojnih institucija i, donekle, u okviru vojne i diplomatske istorije. Tek će tokom Drugog svetskog rata civili prvi put učestvovati u vojnom planiranju. To je utrlo put nastanku studija bezbednosti, do kog će doći nakon završetka rata.

Tokom hladnog rata glavni tok istraživanja u studijama bezbednosti bio je usmeren ka izučavanju vojne strategije. Zbog toga se ovaj pravac naziva *strateškim studijama*.^[72] Prvi put u istoriji strategija je postala profesionalni predmet interesovanja civila. Prema Hedliju Bulu, ova se nova strateška misao od klasične strateške misli, koju su proslavili Sun Cu i Klauzevic, razlikovala po svoje tri osobine.^[73] Prvo, ove savremene strateške studije nisu se bavile samo umećem ratovanja, već i ratnom pretnjom. Drugo, za razliku od klasične strateške misli kojom su se bavili isključivo profesionalni vojnici, strateške studije su u velikoj meri razvijali civili. I treće, dok se klasična strateška misao uglavnom zasnivala na iskustvu, savremene strateške studije su bile spekulativne, teorijske i apstraktne.

Prvu deceniju nakon Drugog svetskog rata, Dejvid Boldvin opisuje kao „najkreativniji i najuzbudljiviji period u čitavoj istoriji studija bezbednosti“ zbog različitosti istraživačkih pitanja kojima su se one bavile.^[74] Dalji razvoj strateških studija za vreme hladnog rata Stiven Volt deli u tri faze: *zlatno doba*, *faza opadanja* i *faza renesanse*.^[75] *Zlatno doba* trajalo je od 1955. do 1965. godine. U ovom periodu prvi put u istoriji civilni eksperti, koji su dali važan doprinos tokom Drugog svetskog rata, pre svega u SAD, specijalizovali su se za oblast bezbednosti, koja je za

---

[71] Osnivači prvih katedri međunarodnih odnosa na Univerzitetu Aberistvit (Dejvid Dejvis) i na Londonskoj školi za ekonomiju (Filip Noel Bejker) bili su, takođe, idealisti i snažno su podržavali Društvo naroda i razoružanje. Ipak, to što Društvo naroda nije moglo da spreči izbijanje još jednog svetskog sukoba, kao da je vakcinisalo narednu generaciju profesora i istraživača međunarodnih odnosa protiv idealizma. Oni će gotovo pola veka nakon toga uglavnom biti realisti.

[72] To je naziv koji je tokom hladnog rata najviše upotrebljavan u Velikoj Britaniji. Tamo, je primera radi, 1958. godine osnovan Međunarodni institut za strateške studije (engl. *International Institute for Strategic Studies*) poznati kao „dabl aj dabl es“. Ovaj institut će imati ključnu ulogu u razvoju intelektualne infrastrukture hladnog rata.

[73] Bull, 1968.

[74] Baldwin, 1995.

[75] Walt, 1991.

razliku od oblasti rata mnogo bolje pokrivala civilni i vojni aspekt nacionalne odbrane.^[76] Osim toga, trošenje ogromnih sredstava na odbranu su tradicionalno izolacionistički orijentisani američki građani mnogo lakše prihvatili nego da se to činilo u ime vođenja nekakvog novog rata.^[77]

Glavna preokupacija strateških studija u ovom periodu bila je izučavanje upotrebe nuklearnog oružja kako bi Zapad što bolje mogao da se zaštititi od sovjetske pretnje. Razvoj novih tehnologija pokrenuo je trku u naoružanju između dve supersile. O tome najbolje svedoči lansiranje satelita *Sputnjik* koje je 1957. godine izveo Sovjetski Savez i koje je prestravilo Zapad. Međutim, zaoštavanje blokovske napetosti dovelo je i do preduzimanja prvih koraka u teorijskom mišljenju o potencijalnom nuklearnom i konvencionalnom ratu između dve supersile. Osnovna pretpostavka ovih prvih teorijskih pokušaja bila je da su države racionalni akteri, čije se ponašanje u strateškoj utakmici može predvideti *in abstracto* pomoću teorije igara. Tako su nastali prvi teorijski radovi o nuklearnom odvracanju, eskalaciji sukoba, kontroli naoružanja, stabilnosti bipolarnog sistema, ulozi konvencionalnih snaga, kao i o ulozi ograničenog nuklearnog rata.^[78] Ipak, ovi prvi teorijski radovi nisu mnogo pažnje posvećivali konceptualnoj razradi pojmova kao što su bezbednost ili strategija. Oni su polazili od jednog implicitnog razumevanja da je ključni referentni objekat bezbednosti nacionalna država, a da su ključne pretnje vojne prirode i da dolaze spolja.

Zadatak:

Pogledajte film *Trinaest dana*. Da li su u periodu kubanske raketne krize SAD delovale kao jedinstven i racionalni akter? Na osnovu čega je procenjivan nivo sovjetske pretnje po američku nacionalnu bezbednost? Zašto je ovaj događaj pokrenuo interesovanje za izučavanje „birokratske politike“?

Većina ovih prvih istraživanja obavljena je pod okriljem „trustova mozgova“ (engl. *think-tanks*), poput RAND korporacije, i po narudžbi

---

[76] Buzan and Hansen, 2010, 67.

[77] Wæver, 2004, 56.

[78] Neki od najuticajnijih autora iz ovog perioda su: Brodie, 1946; Wohlstetter, 1959; Waltz, 1964.

Slika 4: Sovjetska poštanska markica posvećena satelitu *Sputnjik*

Ministarstva odbrane SAD. Nažalost, ovi radovi su bili prilično aspraktni i nedostajala im je empirijska provera. Većina podataka o nuklearnim sposobnostima bila je poverljiva, a osim napada na Hirošimu i Nagasaki 1945. godine, nije bilo istorijskog iskustva u odnosu na koje bi se vršile teorijske generalizacije.

Od 1965. do 1975. godine došlo je do *opadanja* interesovanja za strateške studije, i to iz tri razloga. Prvo, tokom ovog perioda nuklearne sile uvećavale su svoj nuklearni arsenal (tzv. vertikalna proliferacija), a došlo je i do širenja kruga država koje su posedovale nuklearno naoružanje (tzv. horizontalna proliferacija). Nuklearizovanje podmornica omogućilo je drugi udar, odnosno nuklearnu odmazdu, pa prvi nuklearni udar više nije predstavljao garanciju pobede u nuklearnom ratu. Osim toga, do 1964. godine pet država na svetu imalo je nuklearno oružje.^[79] Sa uvećanjem broja nuklearnih sila, njihovih nuklearnih arsenala, kao i sredstava isporuke poput balističkih raketa, značajno je otežano izvođenje pouzdanih teorijskih generalizacija o pravilnostima izbijanja, eskalacije i ishoda potencijalnog nuklearnog sukoba. Drugo, rat u Vijetnamu i snažan antiratni pokret na američkim univerzitetima učinili su strateške studije u velikoj meri nepopularnom i, u moralnom pogledu, problematičnom naučnom disciplinom. I treće, detant, odnosno popuštanje u odnosima između supersila, raširio je uverenje da je došlo do smanjenja uloge vojne sile, kao i do povećanja značaja ekonomije u međunarodnim odnosima.^[80]

[79] Sjedinjene Američke Države razvile su nuklearno oružje 1945, SSSR 1949, Velika Britanija 1952, Francuska 1960, a Kina 1964. godine.

[80] Keohane and Nye, 1972.

To je vreme nastanka i uspona nove discipline u nauci o međunarodnim odnosima – međunarodne političke ekonomije.

Faza „renesanse“ počinje 1975. i traje sve do 1990. godine. Do obnove interesovanja dolazi iz nekoliko razloga. Rat u Vijetnamu završio se 1975. godine, a četiri godine kasnije otpočeo je i tzv. drugi hladi rat sa SSSR-om. Uporedo s tim, godine 1976. je osnovan i časopis Univerziteta Harvard *International Security*, a velike fondacije, kao što su Karnegi, Mekartur, Ford i Olin, počinju ozbiljnije da finansiraju naučna istraživanja iz oblasti studija bezbednosti. Konačno, tokom ovog perioda je poboljšana i pristup podacima, što je otvorilo put kvalitetnijim empirijskim istraživanjima. Tokom ove faze strateške studije počinju da se oslanjaju i na neke druge discipline društvenih nauka, poput istorije, studija mira, međunarodne političke ekonomije i organizacione nauke. Hipoteza o državama kao o racionalnim akterima dovodi se u pitanje, a sve više se ističe uloga ideja. Za razliku od „zlatnog doba“, koje je skoro isključivo bilo posvećeno pretnji i vođenju nuklearnog rata, pažnja strateških mislilaca sve više se okreće konvencionalnim oružanim sukobima. Na dnevni red ponovo dolazi diskusija o „velikoj strategiji“ SAD.^[81] Posebno je produktivan bio teorijski razvoj u ovom periodu, s obzirom na to da dolazi do revizije ideja klasičnog realizma i do nastanka neorealizma.^[82]

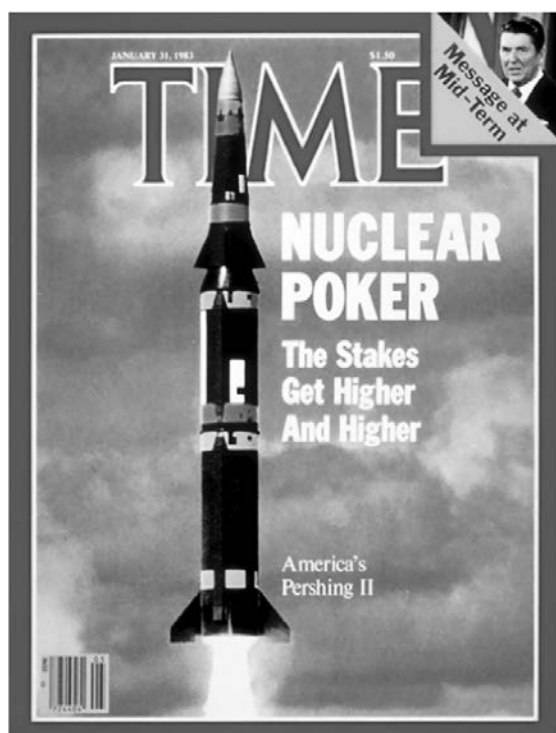
Ukratko, tokom čitavog hladnog rata strateške studije predstavljale su intelektualni napor da se teorijski i empirijski obuhvati odnos između dve nuklearne supersile u uslovima bipolarne strukture međunarodnih odnosa.^[83] Veliki broj koncepata koji su tokom ovog perioda osmišljeni, poput zatvorenikove dileme, podrazumevaju samo dva relevantna aktera međunarodne bezbednosti. Padom gvozdene zavese, nestankom bipolarnog sistema i promenama u strukturi međunarodnih odnosa upotrebljivost ovih koncepata postaće upitna a strateške studije će izgubiti dobar deo svog nekadašnjeg sjaja.

---

[81] Primer velike strategije jeste strategija obuzdavanja, čiji je otac Džordž Kenan. Najpre u „dugom telegramu“ iz 1946, koji je napisao kao tadašnji zamenik šefa misije SAD u SSSR-u, a zatim i u tekstu „The Sources of Soviet Conduct“, koji je kao direktor Odseka za planiranje politike u Stejt departmentu pod pseudonimom X objavio u časopisu *Foreign Affairs* 1947. godine, Kenan je izneo tezu da je SSSR agresivna, imperijalistička sila, koja SAD vidi kao ideološkog kapitalističkog neprijatelja. Shodno tome, politika SAD mora dugoročno, snažno i strpljivo obuzdavati ekspanzionističke tendencije Sovjetskog Saveza. Videti: Kennan 1947.

[82] Tome je najviše doprinelo objavljivanje knjige *Teorija međunarodne politike* Keneta Volca 1979. godine. Videti: Volc, 2008.

[83] Buzan, 1987, 173–177.

Slika 5: Naslovna stranica američkog nedeljnika *Tajm* iz 1983.

2.4 ALTERNATIVNE STRUJE U STUDIJAMA BEZBEDNOSTI ZA VREME HLADNOG RATA

U savremenim predstavljanjima intelektualne istorije studija bezbednosti često se ponavlja teza kako je tokom hladnog rata koncept bezbednosti bio državocentričan i vojno orijentisan, a da je nakon pada Berlinskog zida došlo do njegovog proširenja i produbljenja. Ali treba imati u vidu da je u pozadini glavnih tokova strateških studija još za vreme hladnog rata počela da se razvija alternativna misao o ratu i miru u međunarodnim odnosima.^[84] Studije mira predstavljale su najsnažniju alternativu zbog svoje veze sa jakim mirovnim pokretom, posebno u Evropi. Dok su istraživači strategije pokušavali da razviju teorijska znanja, koja će njihovim vladama pomoći da nadvladaju protivnika, istraživači mira nastojali su da razumeju zašto izbija rat i kako ga je moguće izbeći. Iako je među potonjima bilo dosta razlike u metodološkom pogledu, spajala ih je sumnja u pretpostavku strateških studija da su države racionalni akteri, kao i u to da je bipolarni sistem stabilan. Neki istraživači mira, poput Karla

[84] Buzan i Hansen smatraju da se radi o jednom od mitova ove discipline, Buzan and Hansen, 2010, 4.

Sagana, zadržali su državocentričan i vojnocentričan pogled na svet.^[85] Drugi autori, poput Johana Galtunga, osnivača studija mira kao zasebne discipline, ukazaće na nasilje koje je usmereno prema pojedincu.^[86] Uprkos ovim razlikama, svi su imali kritički stav ne samo prema strateškim studijama već i prema samim pojmovima bezbednosti i nebezbednosti umesto kojih su preferirali da razgovaraju o miru i ratu.

Za studije mira posebno je važan izveštaj švedskog premijera Ulofa Palmea, usvojen 1982. godine.^[87] Ovaj izveštaj je ukazao na to da je nuklearno oružje dovelo dve supersile do takve strateške međuzavisnosti da u njoj unilateralni potezi, učinjeni radi povećanja nacionalne bezbednosti, ne povećavaju bezbednost, već samo dovode do trke u naoružanju i do povećanja šansi za međusobno uništenje. U izveštaju se, kao najbolji lek za prevazilaženje bezbednosne dileme, promovise ideja „zajedničke bezbednosti“.

Pored studija mira, počela se još osamdesetih godina razvijati ideja o proširivanju studija bezbednosti. Glavni argument zagovarača ove ideje bio je da vojnocentrični pogled na bezbednost propušta da uvidi značajnu dinamiku koja se odvija u drugim nevojnim sektorima bezbednosti. Među prvima koji su, gotovo istovremeno, predložili proširenje bezbednosti bili su Beri Buzan i Ričard Ulman.^[88] Budući da je predmet studija bezbednosti daleko širi od predmeta strateških studija, Beri Buzan je predložio razdvajanje ovih dveju disciplina, sledećim rečima:

Smatram da studije međunarodne bezbednosti ne treba inkorporirati i da ih verovatno i ne možemo inkorporirati u strateške studije. Ne treba to činiti, zbog toga što su strateške studije sastavljene od stručnjaka za vojne aspekte međunarodnih odnosa, i tako treba da oстане. Iako je ova stručnost bez sumnje značajna za studije bezbednosti, pokušaj da se čitav široki dnevni red ovog novog polja smesti u stari okvir osiromašio bi i izokrenuo razvoj studija bezbednosti. To bi bilo kao kada biste odgovornost za razvoj nacionalnog transportnog sistema stavili u ruke proizvođača automobila. Svakako da bi im njihova stručnost pomogla da urade taj posao, ali bi njihova specijalizacija višestruko nepovoljno skrenula i ograničila prirodu čitavog posla.^[89]

---

[85] Sagan, 1983–1984.

[86] Galtung, 1969.

[87] Palme, 1982.

[88] Buzan, 1983; Ullman, 1983.

[89] Buzan, 1983, 23.

Treću alternativnu struju, koja se razvijala u pozadini strateških studija, čine prvi pokušaji da se problemu bezbednosti priđe sa filozofskog i postpozitivističkog stanovišta. Snažnu kritiku strateških studija tokom osamdesetih godina izneli su poststrukturalisti poput Roba Vokera, Ričarda Ešlija, Majkla Šapira, Džejmsa Der Deriana, Sajmona Dalbija, i drugih.^[90] Napuštajući racionalizam i pozitivizam svih prethodnih pristupa, poststrukturalisti se usmeravaju na dekonstrukciju centralnih pojmova studija bezbednosti i nauke o međunarodnim odnosima. Za njih pojmovi kao što su *suverenost*, *država* i *nacionalna bezbednost* predstavljaju istorijski uslovljene fenomene koji se reprodukuju političkom praksom. Poststrukturalisti poseban značaj pridaju odnosu identiteta i bezbednosti. Oni tvrde da su spoljna i bezbednosna politika instrumenti za stvaranje i reprodukciju narativa o sebi i drugom. Ovde je potrebno ubrojati i prve postkolonijalne radove koji su nastali osamdesetih godina, a koji su kritikovali strateške studije zbog etnocentrizma i ignorisanja autentičnih bezbednosnih problema Trećeg sveta. Posebno je kritikovana zapadna koncepcija države, koja je po shvatanju ovih autora potpuno neprimenljiva na većinu zemalja Trećeg sveta, posebno na afričkom kontinentu.^[91]

Na kraju, pred sam završetak hladnog rata počeo je, kao alternativa strateškim studijama, da se razvija i feministički pristup. Njegove pristalice kritikovale su strateške studije da su, baš kao i vođenje rata, konstruisane kao „muška profesija“. Prvi feministički radovi o bezbednosti ukazivali su na to kako stereotipi o muškarcima kao ratnicima i o ženama kao majkama reprodukuju nejednakost između polova i tako prikrivaju autentične bezbednosne izazove sa kojima se žene suočavaju.^[92]

2.5 STUDIJE BEZBEDNOSTI NAKON ZAVRŠETKA HLADNOG RATA

Završetak hladnog rata strateške studije dočekale su nespremne. Raspad Sovjetskog Saveza i nestanak bipolarne strukture međunarodnog sistema posebno su negativno uticali na strateške studije. Glavni koncepti ove discipline, poput nuklearnog odvraćanja, bipolarne stabilnosti ili ravnoteže straha (da pomenemo samo neke), u dobroj meri su izgubili relevantnost u svetu koji je nastajao. Ovi koncepti su veoma malo govorili

---

[90] Ashley, 1984; Der Derian, 1987; Dalby, 1988.

[91] Ayooob, 1984.

[92] Enloe, 1989.

o bezbednosnim problemima, kao što su, na primer, građanski ratovi, propadanje država, etnički sukobi i klimatske promene, a koji su izbili u prvi plan nakon rušenja Berlinskog zida. Dok je tokom hladnog rata postojala jedna tradicionalna struja i više alternativnih, sada su se studije bezbednosti pretvorile u rečnu deltu, u kojoj se glavna struja grana u nekoliko ravnopravnih, paralelnih tokova.^[93]

Strateške studije nisu nestale, ali su izgubile svoj dotadašnji primat. Jedna od prvih posthladnoratovskih preokupacija strateške misli bila je rasprava o tome koji je sistem zamenio bipolarni i koliko je takav sistem stabilan.^[94] Ostale teme kojima su se bavili istraživači strategije, bili su problemi nuklearne proliferacije i revolucije u vojnim poslovima, a sa ograničenim uspehom bavili su se i etničkim konfliktima.^[95] Nakon terorističkih napada na SAD 11. septembra 2001. godine, strateški mislioci preusmerili su svoju pažnju na borbu protiv terorizma, nove aktere u međunarodnim odnosima, američku veliku strategiju, privatne vojne kompanije i protivraketni štit.^[96]

Mirovne studije, poststrukturalizam, postkolonijalizam i feminizam nastavili su da se razvijaju ubrzanim tempom, a nastali su i neki novi pristupi, poput socijalnog konstruktivizma i kritičkih teorija. Mirovne studije napuštaju svoj raniji antagonistički odnos prema samom pojmu bezbednosti, čime su spona koje su ih povezivale sa strateškim studijama ojačale.^[97] Najslikovitiji primer ove promene jeste odluka PRIO da svoj poznati časopis *Bilten mirovnih predloga* (engl. *Bulletin of Peace Proposals*) preimenuje 1992. godine u *Bezbednosni dijalog* (*Security Dialogue*).

Među onim misliocima koji su proširivali studije bezbednosti, i koji su takođe potekli iz mirovnih studija, posebno veliki uticaj imali su pripadnici kopenhavske škole studija bezbednosti nastale u okviru Kopenhavskog instituta za istraživanje mira (COPRI). Oni su kombinovali prošireni koncept bezbednosti (sektorska analiza) sa poststrukturalističkom konceptualizacijom bezbednosti (teorija sekuritizacije), kao i sa nekim elementima neorealizma, pogotovo u teoriji regionalnih bezbednosnih kompleksa.^[98] Veliki prodor napravio je socijalni konstruktivizam, raznorodna

---

[93] Buzan and Hansen, 2010, 2.

[94] Waltz, 1993; Huntington, 1996.

[95] Walker, 2000; Paarlberg, 2004; Posen, 1993.

[96] Kejgen, 2009; Singer, 2004; Walt, 2006.

[97] Wæver, 2004, 53; Buzan and Hansen, 2010, 13.

[98] Engleski termin *securitization* na srpski bi se možda mogao prevesti kao „bezbednjavanje“. Ipak, time se ne prevazilazi problem rogozatnosti, ali se zato doprinosi

skupina pristupa koji su u prvi plan stavili istraživanje uticaja kulture, vrednosti, normi i identiteta na politiku nacionalne bezbednosti.^[99] Takođe, razvio se i korpus pristupa koji su snažno normativno kritikovali državocentrično shvatanje bezbednosti. Kritičke teorije su na neki način preuzele etičke argumente mirovnih studija, ali su odbacile njihovu pozitivističku epistemologiju i prigrlile kritičku društvenu teoriju.^[100] Pojedinac u kritičkoj teoriji postaje ultimativni referentni objekat, a država od subjekta bezbednosti postaje glavni izvor pretnje. Centralni koncept kritičkih teorija jeste *emancipacija* koju But definiše kao „oslobađanje ljudi (individua i grupa) od fizičkih i ljudskih prinuda, koje ih sprečavaju da čine ono što bi oni inače slobodno izabrali da učine“.^[101]

2.6 POKRETAČKE SNAGE STUDIJA BEZBEDNOSTI

Beri Buzan i Lene Hansen su identifikovali pet osnovnih snaga koje su pokretale razvoj studija bezbednosti od završetka Drugog svetskog rata.^[102] To su: *politika velikih sila, tehnološki razvoj, ključni događaji, interna dinamika akademskih studija i institucionalizacija studija bezbednosti.*

(a) *Politika velikih sila* predstavlja verovatno najsnažniju pokretačku snagu za razvoj studija bezbednosti. Od samog nastanka ovih studija, do kojeg je došlo u kontekstu konfrontacije između dve supersile, preko završetka hladnog rata, kada je jedna od njih dve urušena, pa sve do 11. septembra 2001. kada je jedina preostala supersila proglasila globalni rat protiv terorizma, politika velikih sila davala je glavni podsticaj razvoju ove akademske discipline. Politika velikih sila kao pokretač može biti podeljena na tri podelementa: na distribuciju moći između vodećih država, na obrasce prijateljstva i neprijateljstva među njima i na nivo njihovog intervencionizma. Što se tiče distribucije moći između velikih sila, od samih

---

konfuziji. Osim toga, termin *sekuritizacija* već je i u akademskim krugovima u Srbiji i zemljama regiona odomaćen. Zbog svega toga, i u ovoj knjizi će biti korišćen ovaj svakako nesavršen ali zasada najbolji predloženi termin.

[99] Katzenstein, 1996; Adler and Barnett, 1996; Mitzen, 2006.

[100] Epistemologija odnosno nauka o saznanju odnosi se na pitanje „kako dolazimo do saznanja?“ (videti Antrfile br. 2). Studije bezbednosti, tačnije strateške studije, sve do osamdesetih godina 20. veka nisu se bavile epistemologijom. Ova tema počinje da se otvara u okviru nauke o međunarodnim odnosima sredinom osamdesetih, a odatle stiže ubrzo i u studije bezbednosti. Buzan and Hansen, 2010, 32.

[101] Booth, 1991.

[102] Buzan and Hansen, 2010, 50–65.

početaka ove discipline jedno od važnih pitanja je bilo – kako polarnost u međunarodnom sistemu utiče na međunarodni mir i stabilnost – o čemu se detaljnije raspravlja u Poglavlju o globalnoj bezbednosti (Treća glava, Peto poglavlje). Osim toga, studije bezbednosti interesovale su se i za to kako velike sile odnosno „polovi“ u međunarodnom sistemu vide jedan drugog – kao prijatelje, saradnike, konkurente ili neprijatelje. Konačno, studije bezbednosti zanimale su se i za aktivnosti koje su velike sile na vojnopolitičkom planu sprovodile izvan svojih teritorija.

(b) *Tehnologija* predstavlja drugu snagu koja je pokretala studije bezbednosti. Razvojem novih tehnologija menjali su se priroda bezbednosnih pretnji i povredljivost referentnih objekata. Razvoj nuklearne tehnologije tokom četrdesetih godina bio je preduslov za razvoj strateških studija. Kasnije usavršavanje sredstava isporuke poput balističkih i krstarećih raketa kao i odbrambenih sistema, poput strateške odbrambene inicijative, takođe je usmerilo istraživanja u okviru studija bezbednosti. Današnji ratovi uglavnom predstavljaju asimetrične sukobe u relativno urbanizovanim sredinama. U takvim uslovima neke druge tehnologije dolaze u prvi plan. Na strani slabijeg, to su lako i lično naoružanje, poput ručnih protivtenkovskih granata (engl. *rocket-propelled grenade*) i popularnih kalašnjikova, kao i razne improvizovane eksplozivne naprave. Jačoj strani neophodni su razvijenija komunikacija, superiornije kretanje, bolja odbrana oklopnih vozila itd.

U nekim delovima sveta, gde je HIV bezbednosna pretnja broj jedan, razvoj retroviralne tehnologije može biti od egzistencijalnog značaja. Drugde to može biti tehnologija alternativne energije. Na primer, izraelski naučnici intenzivno rade na razvijanju tehnologije za upotrebu solarne energije. Njihov cilj nije samo stvaranje energetske nezavisnosti, pošto su jedna od retkih bliskoistočnih država koja doskoro nije posedovala na svojoj teritoriji ili akvatoriji izvore gasa i nafte.^[103] Što je manja zavisnost sveta od fosilnih izvora energije biće manja ekonomska ali i politička moć mnogih „neprijateljskih“ država u arapskom svetu.

Na Zapadu je takođe sve izraženija potreba za alternativnim izvorima, kako zbog potrebe da se umani energetska zavisnost tako i zbog nastojanja da se uspori proces globalnog zagrevanja. Sve intenzivnija upotreba biometrijske tehnologije takođe je pokrenula mnogobrojne akademske

---

[103] Nedavno je u istočnom Mediteranu otkrivena velika količina rezervi prirodnog gasa. Ovo nalazište smešteno između teritorijalnih voda Izraela, Turske, Kipra, Libana i Palestine još uvek nije eksploatisano i već predstavlja potencijalni kamen spoticanja u ovom regionu.

diskusije o njenim etičkim, pravnim i bezbednosnim aspektima. Konačno, razvoj informacione tehnologije, koji mnogi nazivaju revolucijom u informativnim poslovima, do koje je došlo u proteklih nekoliko decenija, doneo je i novu bezbednosnu dinamiku u virtuelnom prostoru. Tako postoji sve veće interesovanje za ulogu novih medija, kao što su *Tviter* (*Twitter*), Fejsbuk (*Facebook*) ili Ušahidi (*Ushahidi*) ne samo u pokretanju „arapskog proleća“ 2011. godine već u međunarodnoj politici uopšte.^[104] Osim toga, digitalizacija poverljivih dokumenata i decentralizovanost interneta omogućili su organizaciji Wikileaks (*Wikileaks*) da izvede verovatno najveće curenje tajnih diplomatskih depeša u istoriji.^[105] Ukratko, razvoj tehnologije uticao je kako na bezbednosnu dinamiku u svetu politike, tako i na naučnu misao o bezbednosti.

(c) Treći faktor koji je uticao na razvoj studija bezbednosti bili su *istorijski događaji*. Neki od događaja koji su najviše uticali na studije bezbednosti jesu: berlinske krize 1948/49. i 1961. godine, Korejski rat od 1950. do 1953. godine, lansiranje *Sputnjika* 1957. godine, kubanska raketna kriza 1962. godine, bliskoistočna kriza i naftni šok 1973. godine, Vijetnamski rat od 1964. do 1973. godine, završetak hladnog rata, do koga je došlo u periodu između 1989. i 1991. godine, rat u Jugoslaviji, teroristički napadi 11. septembra 2001. godine, ratovi u Avganistanu i Iraku, ali i nedavno započeto „arapsko proleće“. Svaki od ovih događaja izazvao je veliku pažnju akademske zajednice, što je podstaklo prilagođavanje starih i razvijanje novih teorijskih koncepata.^[106]

Blokada Berlina, Korejski rat i lansiranje *Sputnjika* učvrstili su u SAD ideju, koju je među prvima izneo Džordž Kenan u svom „dugom telegramu“ iz 1946. godine, a to je da Sovjetski Savez predstavlja jednu suštinski ekspanzionističku silu koju je potrebno kontrolisati strategijom obuzdavanja.^[107] Kada su SAD u oktobru 1962. godine ustanovile da Sovjetski Savez skladišti nuklearno oružje na Kubi, svet je trinaest dana bio na ivici nuklearnog rata. Ovaj događaj, koji je u literaturi ostao

---

[104] O skorašnjem porastu interesovanja za ove teme najbolje svedoče arhive godišnjih konferencija Udruženja za međunarodne studije (engl. *International Studies Association*). Na primer, broj izlaganja na ovoj uglednoj konferenciji koja su u sažetku sadržala pojam „novi mediji“ proteklih godina konstantno je rastao: 2009. godine – 12 radova, 2010. godine – 17 radova, 2011. godine – 55 radova. Izvor: <<http://www.isanet.org/pubs/paper-archive.html>> (10. oktobar 2011).

[105] Page and Spence, 2011.

[106] Buzan and Hansen, 2010, 84–85.

[107] Kennan, 1947.

upamćen kao kubanska raketna kriza, pokrenuo je veliko interesovanje za upravljanje krizom, problem njene eskalacije i proces donošenja odluka u spoljnoj politici uopšte. Izraelsko-arapski rat 1973. godine i naftni šok koji je nakon toga uzdrmao svet, stavili su na dnevni red međunarodne bezbednosti jednu staru temu *ekonomiju* i jednu relativno novu, a to je *međunarodni terorizam*. Neočekivani završetak hladnog rata okrnjio je reputaciju tradicionalnih teorija bezbednosti, pre svega realizma, i otvorio put alternativnim pristupima. Rat u Jugoslaviji ukazao je na značaj identiteta za razumevanje bezbednosne dinamike, a teroristički napadi na SAD, kao i intervencije u Avganistanu i Iraku, koje su zatim usledile, obnovili su diskusije o asimetričnim sukobima i protivpounjeničkim operacijama. „Arapsko proleće“ i intervencija u Libiji su na dnevni red vratili humanitarni intervencionizam i demokratizaciju, ali su otvorili i neke nove teme kao što je uticaj novih društvenih mreža poput Fejsbuka i Tvitera na političku i socijalnu bezbednost.

(d) Treća pokretačka snaga razvoja studija bezbednosti je, kako saopštavaju Beri Buzan i Lene Hansen, *interna dinamika akademskih debata*. Najpre, radi se o raspravama koje su vođene u društvenim i političkim naukama uopšte, i koje su kasnije pristigle u nauku o međunarodnim odnosima i studije bezbednosti, a koje se tiču ontologije, epistemologije i metodologije. Kao što je ranije istaknuto, tokom prvih nekoliko decenija studije bezbednosti se nisu bavile mnogo ovim temama, već su polazile, uglavnom implicitno, od pozitivističkog, materijalističkog i racionalističkog shvatanja nauke. Studije bezbednosti su povremeno „uvozile“ i znanja iz drugih društvenih disciplina, na primer, iz kognitivne psihologije koja se bavila opažanjima u bezbednosnoj politici, mada je to bio više izuzetak nego pravilo.^[108] Tokom osamdesetih godina, u okviru nauke o međunarodnim odnosima dolazi do prvih postpozitivističkih i reflektivističkih kritika ovakvog dominantnog pristupa, što se ubrzo prelilo i u studije bezbednosti. Tada dolazi i do velikog raskola između tradicionalnih racionalističkih pristupa, koji su insistirali na pozitivizmu prirodnih i ekonomskih nauka, i alternativnih reflektivističkih pristupa, koji su se sve više oslanjali na interpretativne epistemologije, aktuelne u društvenim naukama.

Pored ovih metodoloških rasprava, studije bezbednosti su razvijane i pod uticajem diskusija koje su vođene u drugim disciplinama. Od osamdesetih godina nadalje, one se sve više povezuju sa drugim društvenim naukama poput lingvistike, sociologije, filozofije, feminističkih i postkolonijalnih studija, političke i društvene teorije. Na taj način su akademski

---

[108] Jervis, 1976.

koncepti iz drugih disciplina pristigli u studije bezbednosti i definisali njihov dalji razvoj. Neki od tih koncepata su: *govorni čin* iz lingvistike, *ontološka bezbednost* i *kognitivna disonanca* iz socijalne psihologije, *potčinjenost* (engl. *subalterity*) iz postkolonijalnih studija, *sopstvo/drugost* iz poststrukturalnih pristupa, *emancipacija* iz kritičke teorije, *društvene prakse* iz sociologije i tako dalje.

Konačno, potrebno je uzeti u obzir i unutrašnju dinamiku diskusija samih studija bezbednosti. Pored spoljnih faktora, poput tehnologije ili događaja, na njihov razvoj je uticala i priroda samog istraživačkog polja o kome je reč. S jedne strane, profesionalni istraživači bezbednosti imali su imperativ da ostanu politički i praktično relevantni. Oblast bezbednosti je izuzetno politizovana i sami istraživači su često tokom karijera prelazili formalno ili neformalno iz uloge istraživača u ulogu odlučioaca i savetnika ili čak političkih ideologa. Osim toga, neretko su i sredstva namenjena istraživanjima u oblasti bezbednosti usmeravana ka rešavanju praktičnih pre nego teorijskih problema. S druge strane, istraživači bezbednosti naučnu reputaciju stiču preko svojih veza sa svetom univerziteta i instituta. U ovim ustanovama kredibilitet se stiče u najvećoj meri objavljivanjem u vodećim naučnim časopisima. Kao i u drugim disciplinama društvenih nauka, pritisak da se stalno objavljuju novi radovi (engl. *publish or perish*) uticao je na istraživače da konstantno teže konceptualnoj i teorijskoj inovativnosti. Teško je reći u kojoj meri je ovo obogatilo studije bezbednosti, a u kojoj meri je dovelo do pomodarskog prepakivanja starih ideja u nove ambalaže. Sve u svemu, interna dinamika studija bezbednosti je pokretačka snaga koja je, svakako kroz interakciju sa drugim pokretačkim snagama poput događaja, politike velikih sila ili razvoja tehnologije, takođe uticala na razvoj ove discipline.

(e) Konačno, peti činilac koji je pokretao studije bezbednosti bila je njihova postepena *institucionalizacija*. Ona, kao što pokazuju Buzan i Hansen, ima nekoliko aspekata, a to su uspostavljanje akademskih programa na univerzitetima, stvaranje naučnih udruženja, razvoj specijalizovanih naučnih časopisa i osnivanje instituta i „trustova mozгова“.^[109] Na univerzitetima, pre svega tokom šezdesetih godina u SAD i u Velikoj Britaniji, a kasnije i u drugim delovima sveta, razvijaju se studijski programi iz strateških studija i studija bezbednosti. Prvi univerzitetski centar posvećen strateškim studijama osnovan je na Univerzitetu Kolumbija (*Institute of War and Peace Studies*) 1951. godine. Nakon toga i drugi veliki univerziteti poput Kraljevskog koledža u Londonu (*Departement*

---

[109] Buzan and Hansen, 2010, 91.

of War Studies), Državnog univerziteta u Ohaju (*Mershon Centre for International Security Studies*), Harvarda (*Belfer Centre for Science and International Affairs*), Stenforda (*Arms Control and Disarmament Program*), Oksforda (*Strategic Studies Group*), Univerziteta u Kopenhagenu (*Centre for Advanced Security Theory*) itd, osnivaju istraživačke centre koji se specijalizuju za oblast bezbednosti.

Isto tako, počevši od sedamdesetih godina, nastaju i naučna udruženja poput, na primer, sekcije za studije bezbednosti u okviru Udruženja za međunarodne studije (engl. *International Studies Association*) 1971. godine.^[110] Osim toga, počinju da se objavljuju prvi put i naučni časopisi specijalizovani za međunarodnu bezbednost. Prvi časopis specijalizovan za strateške studije jeste *Survival* osnovan 1958. godine u okviru IISS (Međunarodni institut za strateške studije), a zatim su nastali i mnogi drugi – *International Security, Security and Cooperation, European Security, Security Dialogue* itd. – bez kojih bi razvoj akademske discipline i akademske zajednice bio nezamisliv.^[111] Osim u ovim specijalizovanim časopisima, studije bezbednosti su se razvijale i u drugim časopisima usmerenim na širu oblast međunarodnih odnosa, poput *Foreign Affairs, World Politics* ili *European Journal of International Relations* kao i u časopisima iz oblasti političkih nauka, kao što je *American Political Science Review*.

I na kraju, posle Drugog svetskog rata se osniva i veliki broj „trustova mozgova“ (engl. *think-tanks*) i instituta koji su svojim radom oblikovali kako bezbednosne politike pojedinih država tako i teorijske diskusije u akademskom svetu. U oblasti strateških studija najpoznatiji instituti nastali tokom hladnog rata jesu RAND korporacija nastala 1948. godine u SAD i IISS osnovan 1958. godine u Velikoj Britaniji.^[112] Ovi „trustovi mozgova“ su dobijali sredstva od svojih država kao i od velikih privatnih fondacija kako bi razmatrali goruće bezbednosne probleme sa kojima su se njihove vlade suočavale. Za razliku od univerziteta ili mirovnih instituta „trustovi mozgova“ su po pravilu manje zainteresovani za teorijske i konceptualne teme, a daleko više za politički relevantne odnosno za praktičnu politiku.

---

[110] Zvanična prezentacija ove sekcije: <<http://www.isanet.org/iss/>> (17. oktobar 2011).

[111] Pre nastanka studija bezbednosti postojali su istraživački centri i specijalizovani časopisi koji su se bavili ratom i mirom. Na primer, sa tim ciljem je osnovan RUSI (*Royal United Services Institute*) 1831. godine, a časopis ove organizacije *The RUSI Journal* počeo je da izlazi 1857. godine. <<http://www.rusi.org/>> (17. oktobar 2011).

[112] Pre Drugog svetskog rata osnovan je samo mali broj nezavisnih trustova mozgova koji su se bavili ovim temama, poput *Carnegie Endowment for International Peace* osnovan 1910. godine i *Brookings Institution* osnovan 1927. godine.

U ovim organizacijama često se sprovode istraživanja, organizuju konferencije i štampaju publikacije koje svojim kvalitetom zadovoljavaju naučne standarde. Međutim, neretko se dešava da neki od ovih „trustova mozgova“, iako izuzetno uticajni u oblasti praktične politike, budu toliko politički pristrasni da njihov rad teško može biti okarakterisan kao naučni, nego pre kao ideološki ili usko interesni.^[113] U Evropi se od šezdesetih godina osniva čitav niz instituta koje se bave studijama mira. To su: Institut za istraživanje mira u Oslu – PRIO (1959), Norveški institut za međunarodnu politiku – NUPI (1959), Institut za istraživanje mira u Stokholmu – SIPRI (1966), te u Frankfurtu –PRIF (1970), u Kopenhagenu – COPRI (1985) i drugi.

U Srbiji su studije bezbednosti počele da se institucionalizuju relativno kasno. Ustanova na kojoj je počelo izučavanje studija bezbednosti, ako se izuzme sistem vojnog, policijskog i obaveštajnog obrazovanja, jeste Fakultet narodne odbrane. Osnovan 1978. godine, ovaj fakultet je prerastao u Fakultet civilne odbrane 1990. godine, a u Fakultet bezbednosti 2006. godine. Druga institucija u kojoj je razvijen program studija bezbednosti jeste Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu. U nevladinom sektoru postoji nekoliko desetina organizacija koje se deklarativno bave bezbednosnim temama.^[114] Međutim, postoji samo nekoliko „trustova mozgova“, koji se bave istraživanjem, poput Beogradskog centra za bezbednosnu politiku (bivši Centar za civilno-vojne odnose), fonda ISAC, Međunarodnog instituta za bezbednost i Centra za bezbednosne studije. Konačno, što se tiče časopisa, postoji i nekoliko naučnih časopisa koji se bave bezbednosnim temama, a to su *Ljudska bezbednost*, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, *Revija za bezbednost*, *Vojno delo*, *Nauka, bezbednost, policija* i *Bezbednost*.

Zadatak:

Koje pokretačke sile su uticale na nastanak i razvoj studija bezbednosti u Srbiji? Analizirajte istorijski i politički kontekst u kome nastaju prvi studijski programi, naučno-istraživačke ustanove i časopisi koji se bave studijama bezbednosti. Mapirajte univerzitete, institute i „trustove mozgova“ i nevladine organizacije koje se u Srbiji bave studijama bezbednosti. Uporedite njihove donatore, korisnike usluga, teme istraživačkih projekata.

---

[113] Bojović, 2009.

[114] U Srbiji su 2008. godine izbrojane čak 43 organizacije civilnog društva koje su se interesovale za oblast bezbednosti. Izvor: CCVO, 2008.

2.7 ZAKLJUČAK

Studije bezbednosti su prešle dugačak put od svog nastanka do danas. Od „zlatnog doba“ tokom pedesetih godina 20. veka, pa sve do „arapskog proleća“ početka druge decenije 21. veka, one su stalno proširivane, produbljivane i obogaćivane. Na početku, bile su isključivo vezane za vojne, pre svega, nuklearne izazove SAD i drugih velikih sila. Prvi istraživači koristili su pozitivističku metodologiju, a nalazi su, pre svega, bili namenjeni odlučiocima u vojnom sektoru bezbednosti. Danas su studije bezbednosti teorijski daleko raznovrsnije, spiskovi tema kojima se bave su mnogo duži, a broj korisnika njihovih saznanja daleko veći. Ponekad je ta raznovrsnost čak tolika da se na momente može učiniti kako su izgubljeni intelektualna koherentnost i jasan istraživački dnevni red. Ipak, u pluralizmu tema i perspektiva se i nalazi bogatstvo koje studije bezbednosti čini uzbudljivom i dinamičnom naučnom disciplinom.

Pitanja:

1. Šta je osnovni predmet studija bezbednosti?
2. Na koji način institucionalizacija pokreće studije bezbednosti?
3. Uporedi Tukididovu i Hobsovu bezbednosnu dilemu.
4. Šta se podrazumeva pod proširenjem, a šta pod produbljenjem koncepta bezbednosti?
5. Zašto je Kant značajan za studije bezbednosti?
6. Po čemu su se strateške studije razlikovale od mirovnih studija?
7. Na koji način je završetak hladnog rata uticao na tradicionalne pristupe?
8. Da li su studije bezbednosti proširenjem, produbljenjem i obogaćivanjem izgubile intelektualnu koherentnost?
9. Na šta se odnosi ontologija, a na šta epistemologija u studijama bezbednosti?
10. Po čemu se tradicionalni pristupi razlikuju od alternativnih?
11. Zbog čega strateške studije, kao disciplina u kojoj učestvuju pre svega civili, nastaje u demokratskim zemljama?

Preporučena literatura:

Collins, Alan. „Uvod: Što su sigurnosne studije“, u: Collins, Alan. *Suvremene sigurnosne studije*, Zagreb: Politička kultura, 2010, 15–27.

Simić, Dragan. *Nauka o bezbednosti: Savremeni pristupi bezbednosti*. Beograd, Službeni list, 2002.

Walt, Stephen. „The Renaissance of Security Studies“. *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 2 (1991): 211–239.

Film:

Kubrick, Stanley. *Doktor strenjdžlav: ili kako sam naučio da ne brinem i zavoleo bombu* (engl. *Dr. Strangelove or: How I Learned to Stop Worrying and Love the Bomb*) 1964.

Donaldson, Roger. *Trinaest dana* (engl. *Thirteen days*), 2000.

Morris, Erol. *Ratna magla: jedanaest lekcija iz života Roberta Meknamare* (engl. *The Fog of War: Eleven Lessons from the Life of Robert S. McNamara*), 2003.
